

İMAM ŞAFİİNİN YASAK YORUMU ADLI TEBLİĞİN MÜZAKERESİDİR.

Prof.Dr. Osman Eskiciođlu

Şu anda dünyada hiçbir dilde, hiçbir din, düşünce ve felsefede eşi ve benzeri bulunmayan bir ilmi, usulü fıkıh ilmini ilk tedvin eden bir bilim adamı ve büyük hukukçu İmam Şafii hazretlerinin bilim sofrasında bulunuyoruz. Onun için bu güzel toplantıyı tertip edenlere, maddi ve manevi katkıda bulunanlara şükranlarımı sunuyorum. Bilhassa ülkemizde ve küremizde hukuksuzluğun kol gezdiği, en kötüsü görevleri hukuku koruyup kollamak ve kurallarını işleterek insanlara adalet dağıtmak olan kişi ve kişiler ya da kurulların hukukta ayrımcılık yaptıkları, hukuku değil, hukuksuzluğu işlettikleri bir zamanda hukuku konuşmak ve böyle büyük bir hukuk insanını dile getirmek çok anlamlıdır.

Bizim kültürümüzde hukuk, sebep ve illetlere dayanan neticeler olması dolayısıyla bir ilim, aynı fizik kuralları kadar gerçekliği olan bir bilimdir. Ahmet Hamdi Akseki¹ ve Ömer Nasuhi Bilmen'in² de ifade ettikleri gibi Batı dünyası İmam Şafii'nin tedvin ettiği bu usulü fıkıh sayesinde metodolojiye kavuşmuştur. Hilmi Ziya Ülken de "Müslüman Doğu'nun Batı'ya hediye ettiği en büyük nimet bilimsel ya da tümevarımcı-dedüksiyon araştırma metodudur", demiştir.³ Hukuk, siyaset ve ekonomide insanlığın gelip tıkanıdığı bu çağda beyinde bilgi üretme makinesini bulup kuran büyük âlim Ebu Hanifeler gibi, İmam Şafiiler gibi hukukçulara ve Papinyanuslar gibi hakperest sosyal bilimcilere zaruret derecesinde bir ihtiyaç hissedilmektedir. O sebeple böyle bilimsel toplantıların çok yararlı olduğunu dile getirirken burada bana da görev verdiğiniz için ilgililere çok teşekkür ediyorum.

Ben değerli kardeşimiz Yrd. Doç. Dr. Ali İhsan Palanın hazırlamış olduğu "İmam Şafii'nin Yasak Yorumu"nu müzakere etmek üzere huzurunuzda bulunuyorum. Hemen söylemek isterim ki, helal ve haramlar, emir ve yasaklar bütün dinlerin temel konularıdır. Sayın Pala Şafii'nin yasak yorumu hakkında 30 sayfayı aşkın güzel bir araştırma yapmış, yasak konusunu kaynaklara dayanarak enine boyuna açıklamış ve gerçekten başarılı bir tebliğ hazırlamıştır. Kendisini tebrik ediyorum ve ilim yolunda başarılar diliyorum. Ancak ben de konuyla ilgili olarak birkaç noktaya deyinmek istiyorum.

Bir defa konumuz olan nehiy maddesini yani yasak hükümleri araştırırken bu kelimenin hem kendisinin ve hem de türevlerinin Kuran tarafından nasıl kullanıldığını çok dikkatli bir şekilde incelemekte yarar var ve araştırmalar böyle yapılması gerekir. Mesela Kur'anı Kerimde "size tayyibat helal,

¹ Ahmet Hamdi Akseki, İslam Dini, s, 31-32

² Ömer Nasuhi Bilmen, Hukuk-ı İslamiyye, I, 40

³ Editör: M.M. Şerif, İslam Düşüncesi Tarihi, (Hilmi Ziya Ülken, İslam Düşüncesinin Batıya Etkisi) IV, 148.

habisat ise haram kılındı"⁴ Maruf emredildi, münker de nehyedildi.⁵, gibi ifadeler vardır. Diğer taraftan da ayette "Resul size ne verirse onu alın, sizi neden men ederse ondan da uzak durun" buyrulmaktadır.⁶ Bu kelimeler konumuzun iskeletini oluşturacak kadar önemlidir. Mesela bu ayete göre nehyin resul ile olan ilişkisi nebiden farklı olmalı ki, burada nebi kelimesi getirilmemiş, resul kelimesi kullanılmıştır. Buradan şu çıkıyor ki, Kuranın nehiy etmesi ile haram kılması aynı şeyler değildir. Onun için burada nehiy veya yasak tarifini yaparken haramı nehiyden ayırmak gerekir. Çünkü bunlar dünyevi müeyyideler bakımından birbirinden farklıdırlar. Araştırmacı tebliğde dini kazai ayrımı yapmış olmakla beraber bunların hükümlere yansımaları belirtmemiştir. Biz bu konuyu biraz açmak istersek şunları söyleyebiliriz. Fıkıh kitaplarında fukahanın dinen ve kazaen diye bir ayrım yaptığını görüyoruz. Ömer Nasuhi Bilmen'in de değerli eserinde ifade ettiği gibi⁷ hak ve vazifeler başka bir deyişle hükümler:

a) Dini, ahlaki, vicdani ve ihtiyari,

b) Şeri, hukuki, kazai ve mecburi olmak üzere iki kısma ayrılır. Bu ayrımın dünyevi ve uhrevi müeyyideleri olduğu gibi, bireye ve topluma bakan tarafları da olabilir. Mesela israf denilen şey, tamamen bireye bağlı, izafi bir şey olması dolayısıyla kurallaştırılmayan, kanun haline getirilemeyen bir eylem olduğu için bu konuda devlet ve yöneticiler tarafından israf adı altında bir yasak getirilemez. Ama ayette de belirtildiği üzere israf haramdır. Zira "yiyin, için, fakat israf etmeyin, çünkü Allah israf ederleri sevmez.", buyrulmaktadır.⁸ Hem burada Allah sevmez denilerek sevgi kelimesinin getirilmesi de konumuz açısından son derece anlamlıdır. Zira bu israf ile sevgi kelimeleri birbiri arasında öylesine bir uyum ve ahenk sağlıyorlar ki, Kuran'ın mucizeliği burada da kendisini göstermektedir. Sevgi için bir ölçü ve kural getirilemez, israf için de az önce söylediğimiz gibi bir ölçü, kanun ve kural getirilemez. Onun için israf sadece haramdır, fakat yasak değildir; müeyyidesi dünyevi değil, uhrevidir. Öyleyse buradan şöyle bir neticeye varabiliriz. Nehiy edilmiş her yasak, aynı zamanda haramdır. Ama her haram, yasak olmaz. Bunun için İslam düzeninde helaller, devletin teminatı ve hukukun korunması altında olduğu halde haramlar korunmaz. Mesela haram olan bir faiz muamelesinde anlaşmazlık çıksa ve mesele mahkemeye intikal etse mahkeme bu davayı kabul etmez, reddeder.

Haram olan şeyin dünyevi müeyyidesi böylece onun korunmamasıdır. Nehiy edilen şeyin dünyevi müeyyidesi ise o yasak fiil için konulmuş olan cezadır. Mesela hırsızlık ve zina gibi suçların cezaları böyledir. Şeran konulmuş olan bu cezalar yöneticiler tarafından yerine getirilip uygulanır. Onun için yasak kelimesi haramın karşılığı değil, nehyin karşılığı olur. Ayrıca burada "Resul size ne verirse onu alın ve size neyi yasak ederse ondan da uzak durun"⁹ ayetini de ele almamız gerekiyor. Zira dünyevi

⁴ Maide 5/ 4; Araf 7/ 157

⁵ Ali İmran 3/ 110; Araf 7/ 157, 199

⁶ Haşr 59/ 7

⁷ Ö. N. Bilmen, Hukuk-ı İslamiyye, II, 165, 483

⁸ Araf 7/ 31

⁹ Haşr 59/ 7

müeyyidesi bulunan bu yasaklama işini kim yapacak ve bu suçu işleyen kimseye de bunun cezasını kim verecektir. İşte bu ayette buna işaret yoluyla cevap verilmektedir. Burada emri bilmaruf ve nehyi anil münker yapan kendi zamanında Hz. Peygamberdir. Hz. Peygamber bu görevi hangi sıfatıyla yapıyor? Kuranda Hz. Peygamberin risalet ve nübüvvet sıfatlarından bahsedilmekle beraber kaynaklarımızda onun hâkimlik-kadılık ve imamet yani Müslümanların reisi ve başkanı olmak gibi özelliklerinden de bahsedilmektedir. Mesela Ahmet Hamdi Akseki bu sıfatı "Kim ölü bir toprağı ihya ederse, o toprak onundur."¹⁰, hadisiyle şöyle açıklamaktadır: "Peygamberimiz bir hadisi şerifinde şöyle buyurmuşlardır: "Bir kimse sahipsiz, ölü bir toprağı işleyerek diriltirse o yer onundur". Buhari, Tirmizi, Ebu Davut, İbn Mace, Ahmet b. Hanbel ve İbn Hibban gibi büyük muhaddislerin rivayet ettikleri bu hadisle bir hüküm beyan olunuyor ki, o da "hali bir yeri işleyerek ekilip dikilecek bir hale getiren kimsenin o yere sahip olacağı"dır.

Fakat Peygamberin bu hükmü, bu tasarrufu acaba hangi sıfatladır; büyük müçtehitlerden İmam Azam Ebu Hanife'ye göre Peygamber'in bu tasarrufu, kendisinin imam-ül müslimin olması itibariyledir. Binaenaleyh Peygamber'in bu sıfatla verdiği bir hükmü, yaptığı bir işi başka bir ferdin de yapabilmesi ancak hükümetin müsaadesiyle olabilir."¹¹ Biz bu anlayışa dayanarak ayette geçen "Resulün nehiy ettiği şeyden uzak durun" ifadesindeki resul kelimesinin bugün bizim açımızdan idareci, yönetici-yürütücü ve hükümet demek olduğuna inanıyoruz. Şu halde emir ve yasaklar idareciler ve yöneticiler tarafından yani hükümetler tarafından ilan edip bildirilecek ve takip edilerek gereği yapılacaktır. Bu demek oluyor ki, nehyin müeyyidesi dünyevi olup bu konuda şeran konulmuş olan cezaları yöneticiler yerine getirir.

Tebliğcinin nehiy sığası hakkında söylediklerine biz şunları da ilave etmek istiyoruz. Bu nehiy kalıbı haram ve yasak için müşterek olarak kullanılan bir sığadır. Eğer bu sığa ile dünyevi bir müeyyide konulmuşsa o bir yasak olur. Eğer konulmamışsa o sadece bir haram olur.

Burada şunu da dile getirmek gerekir, bir ümmetin âlimleri icma yoluyla o ümmet için dünyevi bir müeyyide koyabilmelidirler.

Nehiy kelimesi başka, nehiy kalıbı ise başkadır. Onun için bunların her ikisi aynı işi yapmazlar. Çünkü nehiy kalıbının kullanıldığı bir ibare, hem haramı ve hem de yasağı içerdiği halde nehiy kelimesinin kullanıldığı ibare ise hem haramı ve hem de yasağı aynı zamanda birlikte ifade etmeyebilir.

Nehiy hazır kalıbı, tekil veya çoğul olarak gelir. "ve la te'külu emvalebüm beynekum bil batılı"¹² ayetinde çoğul olarak gelmiştir. Çoğul olarak gelen emir ve nehiyeler daha çok toplumu ilgilendiren fiillerdir, diyebiliriz. Bunun en güzel örneği ise Cuma namazıdır. Cuma namazı ise hür özgür ve kişilik sahibi bir yerleşim birimi olan, çarşısı-pazarı ve mahkemesi bulunan bir topluma farz olur. Yoksa Cuma namazı bireysel olarak kılınıp yerine getirilebilen bir görev değildir. Onun için biz Cuma namazının kılındığı bir

¹⁰ Buhari, Hars, 15; Ebû Dâvud, İmâre, 37; Tirmizî, Ahkâm, 38; Malik, Muvatta', Akdiye, 26, 27

¹¹ Riyazü's-Salihîn ve Tercümesi, s, xvii

¹² Bakara 2/ 188

yerleşim birimini en küçük kişilikli toplum olarak kabul edip bu yerin başkanını yani Cuma imamını tekil nehiy hazırım yani bir yasağı içeren nehiy hazırım muhatabı olarak görüyoruz. Yine bir yasağı içeren çoğul nehiy hazırlar ise tüm toplumu ve devleti temsil eden hakemlere raci olur düşüncesini getirmek istiyoruz.

Nehiy gaiplerin yasaklardan daha çok haramları içerdiğini söyleyebiliriz.

Bunların da Cuma namazını kıldıran imamlar-başkanlar eliyle yürütülebilecek müeyyideli fiiller olduklarını kabul ediyoruz.

Sah, mah, sus ve bırak gibi olan nehiy ifadeleri ise Kuran'da bulunmadıkları için bunlar üzerinde durmaya gerek yoktur diyoruz.

"İttekullah ve zeru ma bakiye miner riba"¹³ ve "ictenibu kesiran minez zan"¹⁴ ayetlerinde olduğu gibi, eğer bir emir kalıbıyla bir haram veya bir yasak ifade edilmiş ise buna nehiy hükümleri değil, emir hükümleri uygulanmalıdır. Mesela "Allah'a ittika edin" denildiği zaman o işte Kuran'ın emirlerine sarılın, Kurani anlamaya çalışın, Kurana dayanarak karar verin, siz içtihad edip karar vermeye yetkilisiniz demek olur.

"La yehillü lekum" ayetinde¹⁵ helal kelimesi kullanılmıştır. Zaten helal ve haram kelimeleri emir ve nehiy kelimelerinde olduğu gibi gerçek haramlığı ve nehyi ifade edebilirler. Bu ayette "la yehillü" nefi olduğu için aynı nehiy hükmünde gibi kabul edilebilir.

"Ve la rafese ve la füsuka" ayetinde¹⁶ dünyevi müeyyidesi olmayan bir yasak yani bir haramlık getirilmiş bulunmaktadır. Yani burada bir yasaktan daha ziyade haramlık söz konusudur.

Nehiy sığasının kullanıldığı manalara gelince bunlar tebliğde tahrir, kerahet, edeb, irşad, ibahe, tahkir, tahzir, tehdit, ümitsizlik, iltimas-rica, beyan-ül akıbet, haber, dua, güven verme, tesviye ve tasabbur olmak üzere 16 çeşit olarak tespit edilmiştir. Biz bunları kendi yerlerinde değerlendirdik ve yorum adı altında görüşlerimizi sunduk.

Bunları hürmeten tahrir, nehyen tahrir, keraheten tahrir, edeben (nafiletten) tahrir, ibaheten tahrir diye isimlendirmek de mümkündür.

"ve la takrabu'z zina"¹⁷ ifadesi zinayı yasaklamaktadır. Zinanın dünyevi bir cezası olmakla bu tahrir, nehyen bir tahrir olmaktadır.

Hz. Peygamber'in "Deve ağlarında namaz kılmayın" hadisi, eğer hürmeten tahrir ise namazı ifsad eder; yok eğer keraheten tahrir ise namazı ifsad etmez. Yalnız bu işi yapan kimse, bir nehyi amel etmekle haram işlemiş olur.

Bir nehiyden sonra emir, vücuba değil, ibahaya delalet eder. Mesela Cuma namazı vaktinde alış-veriş yasağından sonra gelen "fenteşiru fi'l-arzı" (yeryüzüne dağılın)¹⁸ emri böyle bir ibahadır. Ancak bir emirden sonra gelen bir nehyin arada bir farkın bulunması veya gösterilmesi gerekir. Bununla birlikte böyle ifadelerle Kuranın dışında karşılaşılabilecek olursak kıyas yoluyla benzer hükümler verilebilir.

---

¹³ Bakara 2/ 278

¹⁴ Hucurat 49/ 12

¹⁵ Nisa 4/ 19

¹⁶ Bakara 2/ 197

¹⁷ İsra 17/ 32

¹⁸ Cuma 62/ 10

Ayetteki "ve la tahzen aleyhim" (onlara üzölme)¹⁹ ifadesi bir nehiydir. Bir insana elinde olmayan ve kadir olamayacağı bir şeyi emretmek veya yasaklamak demek, onun bu hususlarda gerekli çabayı göstermesini istemek demektir. Burada ona üzölme nehyi verilirken belki bu onun üzölmemesini temin edebilir. Ancak onun üzölmesi gitmediği takdirde o sorumlu tutulamaz. Burada nehiy tahkir için değil, teselli için gelmiştir. "Ancak Müslüman olarak ölünüz"²⁰ ayeti her ne kadar görünüşte bir nehiy ise de bu bir yasak değil, emirdir. Çünkü burada Müslüman olarak ölmek emredilmektedir. Ancak böyle nehiyeler de yine nehiy hükümlerine tabi tutulurlar.

Tehdide gelince, yerine getirilmediği zaman bir emrin veya işlendiği zaman bir günahın bir bedeli ve cezasının var olduğunu söylemek bir tehdit sayılmamalıdır. Çünkü bu durumu hatırlatmak bir inzar ve bir uyarıdır. Zira tehdit kelimesi Kurani bir ifade değildir.

Ayette "La tateziru" (özür dilemeyin)²¹ ayeti ümitsizlik için değil, ihtar için gelmiştir. Buradaki nehiy sığası, inkârcıların özürlerinin kabul edilmeyeceğini ihtar etmektedir. Hem bu nehiy kalıbı burada bu örnekte hakiki değil, mecazidir.

İltimas/Rica: Bazı nehiy kalıpları ricayı içerebilir. Ancak bu takdirde bu sığanın hakikat değil, mecazi olarak kullanıldığı bilinmelidir. Çünkü nehiy meselesinde yasaklama yetkisi olmayan bir kimsenin, bir nehiyde bulunması ve bir yasak koyması mümkün değildir. Öyleyse nehiy etme yetkisine sahip olmayan birisinin, nehiy kalıbını kullanması bir inzar değil, ancak rica olur.

Beyan-ül akıbet: Buradaki nehiyden maksadın yanlış bir bilginin tashih edilmesi şeklinde olduğunun anlaşılması gerekir. Bu nehiy tahrir manasında olan bir nehiydir. Hususiyet hesap kelimesinden gelmektedir. Haber şeklinde gelen nehiy: "Kuranda şüphe yoktur"²² ifadesinde herhangi bir nehiy yoktur. Bu sadece bir haberdir. Bundan Kuranda şüphe etmeyin şeklinde bir mana çıkarmak yanlıştır. Böyle içinde bir şüphe bulunmayan bir şeyden şüphe etmeyin şeklinde olan bir deyiş, ilahi bir ifade olamaz. "La yemessühu illal mutahherun"²³ ayeti de bir haber olmakla beraber, burada müminler için bir nehiy ve tahrir anlamı vardır. Fakat bu hüküm kazai bir hüküm değil, dini bir hüküm mahiyetindedir.

Dua anlamında Nehiy: Bir astın üstüne karşı nehiy kalıbını kullanması ancak dua ifade eder, dua anlamına gelir. Fakat bize göre bu müşterek değil, mecazi bir ifadedir.

Güven vermek için nehiy sığası kullanılarak "la tehaf" (korkma)²⁴ buyrulmuştur. Bu yukarıda geçen "la tahzen" mahzün olma üzölme ifadesine benzer bir deyiştir.

"İstağfir lehum ev la testağfir"²⁵ ayetinde "istağfir" kelimesinin başında mahzûf bir "in" edatı vardır. Yani burada bir şart ceza söz konusudur.

---

¹⁹ Hicr 15/ 88

²⁰ Ali İmran 3/ 102

²¹ Tevbe 9/ 66

²² Bakara 2/ 2

²³ Vakıa 59/ 79

²⁴ Kasas 28/ 31

Buradaki emir cümlelerin bir şartı olmuştur. Yani burada bir nehiyden ziyade bizce mecazi bir ifade söz konusudur.

“La tahzen innellahe mana”²⁶ ayetinde üzülme buyrulmuştur. Bu korkma, üzülme ve mahzun olma gibi deyişler her ne kadar farklı anlamlar taşımış olsalar bile bunların hepsinden, bir nehiyden ziyade teselli etme ve gönle ferahlık verme anlamı çıkar.

NEHİY SİĞASININ DELALET ETTİĞİ MANA

Kelimelerin bir karineye ihtiyaç kalmadan delalet ettiği manaya hakiki delalet adı verilir. Kelimelerin bir karinei manisi varsa yani kelimeye hakiki mana verilemiyorsa o zaman ona mecazi delalet denir. Kelime bir mani karinesi olmadan birden fazla manaya delalet ediyorsa o delalete müşterek delalet denir. Müşterek delalette her iki delalete de karine gerektiği gibi birini asıl kabul edip karinesiz onunla amel etmek; diğeri için ise bir mani karineyi arayıp bulmanın icap ettiği kelimeler de vardır. Mecazda da mani karineden sonra dai karinelere benzer kurallar vardır. Hanefi mezhebinde ve Şafii mezhebinde nehiy kalıbının rica ve dua olarak kullanılmasında müşterek veya mecaz olarak görenler vardır.

NEHYİN TEKRARA ve FEVRİYETE DELALETİ

Nehyin zıddı muceb ise yani onu yapmamak başka bir şey yapmayı gerektiriyorsa onu yapmak vacip olur. Buna bir örnek verecek olursak mesela bir kişiye “aç kalma” dersiniz, bu ifade “aç kalmış isen yemek ye” demek olur.

İMAM ŞAFİİNİN YASAK YORUMU

Emirde fevr yoktur. Emredilen şey sonradan da yapılmış olsa bu kaza değil, eda olur. Mutlak bir emirde tekrar da yoktur. Bir emri bir defa yerine getirdiniz mi artık o yeterli olur. Nehiy ise böyle değildir; nehiy hiçbir zaman yapılmamalıdır ve bu yasak da nehiy varid olduktan sonra hemen başlar. Yasaklanan-nehiy edilen bir şeyi yapmak emri emredilen bir şeyin içinde yapmak fiili ifsad eder mi? Mesela hacda cima etmek hacı ifsad eder. Fakat hacda avlanmak haramdır, avlanmanın cezası da vardır. Ama bu avlanma hacı ifsad etmez. Mutlak bir nehiy ifsada mı, yoksa sadece haram olmaya mı delalet eder meselesi bunu müşterek veya mecaz kabul etme ile ilgili olup bu müçtehitler arasında ihtilaflı bir konudur. Bizim burada bu konu ile ilgili kendi görüşümüzü ortaya koyabilmemiz için Kuranda geçen örnekleri değerlendirmemiz gerekir. Şafii'nin ve mezhebinin görüşü bize bu konuda sadece yardımcı olur.

ZAHİR:

---

²⁵ Tevbe 9/ 80

²⁶ Tevbe 9/ 40

Zahir, ilk anda hemen anlaşılan bir mana olup başka naslarla mukayese edildiği zaman müçtehit için tahsis ve takyit ihtimali olan bir kavramdır. Müçtehit bu manaya göre zaman kaybetmeden amel eder, ama diğer taraftan da içtihadına devam eder yani eski içtihadı ile yetinmez. Mesela suyu bulamayan bir kimse teyemmüm edip namazını kılar, ama diğer taraftan da suyun olmadığına kesin kanaat getirinceye kadar suyu aramaya devam eder.

NAS:

Nas ise müçtehit için neticesi kesin olan bir sonuca götürülen delildir. Bununla beraber o, bildiği bütün delilleri değerlendirmiştir. Artık içtihadını durdurur ve ondan sonra eski içtihadı ile amel etmeye devam eder. Ancak yeni bir delil zuhur ederse mesela su bulunursa o zaman içtihadını değiştirir. Yani böylece nassın içtihadın sona erip tamamlanmasıyla varılan kesin bir hüküm olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu da yeni bir içtihatla her zaman değişebilir. Yalnız zahirde yeniden içtihat etmek vacip olduğu halde nasta yeniden içtihad etmek caizdir.

ZAHİR NAS MÜFESSER MUHKEM

İster zahir, ister nas olsun bunlar amel etme bakımından kesindirler. Yani kişi bunlarda kendi içtihadı ile veya bağlı olduğu müçtehidinin içtihadı ile amel etmekle mükelleftir. Fakat zahir, bir müçtehit için de zannidir; ilmen müçtehit olan kimse için de zannidir. Nas ise müçtehidin kanaatine göre katidir. Bu katilik kişinin kanaati ile değil, icma ile sabit olacağı için bu başkaları için kati değildir. Müçtehid de içtihadını nas da olsa değiştirebilir. Müfesser yaşanan asrın icma ile sabit olan hükümlerdir, diyebiliriz. Müçtehidin kanaati değişse bile, kendi içtihadına göre amel değil, icmaya uymak zorunda olduğundan o asır için kati olanla amel eder. Ancak bu icma, yeni bir icma ile değişebilir. Muhkem hükümler ise sahabilerin icma ile sabit olup bu aynı zamanda Kuranın bir yorumu şeklinde ise böyle hükümler asla değişmez ve değiştirilemezler. Bir ifadenin ibare ile delaleti onun nas olduğuna delil değildir. Çünkü o delalet de ancak içtihatla sabit olur. Bir hükmün nas mertebesine yükselebilmesi için müçtehidin içtihadını tamamladığına kanaat getirmesi gerekir. Eğer ibare ile delalet bu kanaate neden oluyorsa hükmün nas olarak sübutuna sebep olur. İşte bu sebeple Şafii'nin ibareyi nas için yeterli görmemesi yerinde bir davranış olarak görülmelidir.

NEHİYLER UMUMİ ve KESİNDİR

Bir söz söylendiği zaman o sözün herkes tarafından anlaşılmasıyla onun manası zahir olur. Ancak bu kelimenin manasını daraltan veya genişleten başka sözler olabilir. O zaman o sözün manası tahsis edilir ya da tevil edilir. Bu konuda da bir ihtilaf yoktur. Ancak ihtilaf, hangi sözlerin manasının başka sözlerle değiştirileceği meselesinde olmuştur. Mesela Kurandaki bir ifade âm ise o ifade bir hadisle tahsis edilebilir mi? Mesela

Kuranda abdest uzuvlarını yıkamayı emreden ayette atıflar "ve" harfi ile yapılmıştır; "fa" harfi ile yapılmamıştır. Oysa Hz. Peygamber hadislerinde abdestte Allah'ın ayette koyduğu sıraya uymayı yani tertibi emretmiştir. Buna rağmen Ebu Hanife bu hadis ile ayetin manasını değiştirmek istemez. Şafii ise "ve" harfinin tertibe delalet etmemesi zannidir, kati değildir. Dolayısıyla bu tertip işinde zanni olan bu hadisle amel edilir. Çünkü tertibi içerip içermemesi zanni olan "ve" harfinin işlevi yine zanni olan hadisin tertibi ile değiştirilebilir, diyor. Görüldüğü gibi buradaki ihtilaf delaletin kesinliği meselesindedir, yoksa delalette değildir.

KURAN ve SÜNNETTE VARİT OLAN NEHİY

Gerek Hz. Muhammed'in hayatında ve gerekse halifeler döneminde sünnet, uygulama alanı olarak Kurandan daha önce geliyordu. Çünkü Kuranın beyan ilmi o tarihlerde henüz oluşmamıştı. Hz. Peygamber ise kendi çağında Kuranın uygulamasını gerçekleştiriyordu. Yani o Kurani vahiy ile anlayıp beyan ediyordu. İşte bizim de şimdi Kuranın bu ilahi beyanına uymak kadar doğal bir şey olamaz. Fukaha çağında ise müçtehitler Kuran ile sünneti eşit seviyede kabul ederek beyan ilmini yani usul ilmini bulup ortaya çıkardılar ve onlar bu usul ve kurallarına dayanarak o çağın bütün sorunlarını doğru bir şekilde Kuran ile bir çözüme kavuşturdular. Bu da en doğal ve en tabii bir neticedir. Şafii ve diğer müçtehitler de bu hususta son derece isabetli bir bilimsel bir çalışma yapmışlardır. Bugüne gelecek olursak biz de müçtehitlerin usulünü, Kurani anlama metot ve yöntemlerini alıp uyguluyoruz. Eğer usulde bir değişiklik yapacak olursak aynı müçtehitlerin yaptığı gibi sünnet ile ayeti eşit görürüz. Ancak sünnet, fūruda kendi çağının sorunlarını çözdüğü için biz bugün sosyal, ekonomik, siyasi ve pedagojik sorunlarımızı sadece sünnete göre değil, Kurani Kerim ile çözebiliriz. Ancak şimdi burada Kuranın kendisine has bir özelliğini dile getirecek olursak onun her asrın, her milletin ve her toplumun sorunlarını çözebilme potansiyeline sahip bir kitap olduğunu söylemeliyiz.

NEHYİN HARAMA DELALET ETMESİ

Halk arasında yanlış bir kanaat ve yanlış bir bilgi vardır. İnsanlar sünnetin Hz. Peygamber'in emrettiği şeyler olduğunu, farzın ise Allahın emrettiği şeyler olduğunu zannediyorlar. Haram ile mekruh arasında da bu tür yanlış anlayışlar vardır. İşte İmam Şafii bunlara cevap vermektedir. Halbuki farz emredilip de yapılmaması halinde cezası olan emirlerdir. Sünnet ise yapılması halinde sevabı olan, fakat yapılmaması halinde ise bir günahı bulunmayan emirlerdir. Zaten bunların hepsi yine Allah tarafından emredilmiştir. Allah bunların bazısını Kuranda zikretmiş, bazısını da Peygamberine söylemiştir. Böylece bunların hepsi Allahın koymuş olduğu hükümlerdir, diyoruz. Haram şeyler ve sözleşmeler hukuken korunmaz, mekruh olanlar ise hukuken korunur. Yahut haram ifsad eder; mekruh ise ifsad etmez. Yoksa zaten bunların hepsi Allah'ın buyruğudur. İşte İmam

Şafii bunları anlatmaktadır ki, tamamen haklıdır. Diğer müçtehitlerin görüşleri de böyledir.

HARAM NİKAH

Şafii kişinin karısının kızkardeşi ile yaptığı nikahı geçersiz saymaktadır. Çünkü bu adam kendisine haram olan birisi ile nikah yapmıştır. Böyle bir nikah olsa sonra karısını boşasa veya karısı ölse bu nikah geçersiz olduğu için ikinci karısını almasa mihir vermesi gerekmez. Ebu Hanifeye göre ise nikah haram olmakla beraber sahihtir. Dühul de olmadığı için zina cezası da verilemez. O birinci karısını boşasa ikinci karısını da almasa mihrin yarısını vermesi gerekir ki, işte ihtilaf burada bulunmaktadır.

PEYGAMBERİN YASAKLAMASI

Peygamberin ribayı milsen bi mislin şeklinde tarif etmesi o gün için mevcut olmayan standart kavramını anlatması içindir. Şafii için hadis önemli ise de bizim için hadisin önemi standartları zorunlu kılmasındadır. İlette uymak şartı ile hadisin ifadesine muhalif hükümler olabilir. Şafide bunun cevazı vardır. İleti kasıreyi Ebu Hanife kabul etmez. Biz ise hadiste Şafinin görüşünü, ayette de Hanefilerin görüşünü tercih ederiz.

EDEB NEHİY OLUR MU?

Edebin bir tarifi yapılmadığından bize göre bu anlaşılmamaktadır. Usulcülerin literatüründe böyle bir kavram yoktur veya başka bir deyişle biz böyle bir kavramı henüz bilmiyoruz.

EDEB ZAMAN VE KURAN

Bizim burada geçmişteki fıkıhçıların bir konuyu incelerken onların usul ve yöntemlerinden, ortaya koydukları düşünce ve fikir yürütmelerinden ele alıp kullanmamız gereken şey günümüzün sorunlarını çözmede onlardan nasıl istifade edebileceğimiz olmalıdır. Onun için buradaki edepten maksadın bizim için mesela günümüzün protokolü olabilir. Ve mesela günümüzün modası veya örfü olabilir. Yine mesela o gün yemek elle yeniyordu, kaşık yoktu. Bugün ise hep bereber bir masaya oturup herkesin kaşığı, bardağı ve tabağı ayrı ve önünde olduğu halde birlikte yemek yiyoruz. Buna göre mesela aramızdan birinin, başkasının tabağından eliyle onun yemeğini alıp yemesi edebe aykırıdır. Veya bir başkasının

bardağından su içmesi edebe aykırı olabilir. Biz Peygamberin bu tür emir ve nehiylerini ancak Kur'an ın örnek olarak "yemeği ayrı ayrı veya beraber yemenizde bir beis yoktur" şeklinde dile getirdiği ayetin²⁷ gösterdiği esaslar dahilinde değerlendiririz. Kişilerin tarih olmuş görüşlerinden yararlanmamız lazım geldiğine inanıyoruz. Bu sebeple geçmişten yararlanmamak abes görülecek bir iştir. Fakat onların sözlerini aynen alıp uygulamak ve uyulması gereken sözler olarak kabul etmek de batıl bir anlayıştan başka bir şey olamaz.

NİKAHLANMA TEKLİFİ HADİSİ

Burada anlatılan hadis, şafiye göre sahih olabilir. Belki bu hadis eksik de olabilir. Diğer taraftan kadın taliplerini reddetmiş ve onlar da çekilmiş olabilirler. Kadın çekilmiş eski taliplerinden birine kendi tercihiine göre reddettiği teklifi kabul ettiğini bildirebilir. Biz eğer erkek küfüv ise ve başkasına talip olmamış ise dinen kadının başka erkekle evlenme görüşmesinde bulunmasını haram sayarız ama nikaha mani görmeyiz. Çünkü asıl olan, eğer bir delalet yoksa sadece haram, fesadın illeti olmamasıdır.

NEHYİN FESADA DELALETİ

Nehiy fesada delalet ediyorsa yapılan aktin geçerliliği, hakemlerin karar verdiği veya tarafların kabul ettiği tarihten itibaren ortadan kalkmış olur. Butlanda ise baştan itibaren sanki akit yapılmamış gibidir, ilk evvelinden itibaren artık akit yoktur. Fakat nehiy fesada veya butlana delalet etmiyorsa o zaman bu akit sahih olup verilen zarar tazmin ettirilir. Bunlar dilin hususiyetinden kaynaklanan şeylerdir. Hadislerin buna göre değerlendirilmesi yanlıştır. Bize göre hadislerde yalnız ibari manalar geçerli olmalıdır. Ayetlerin ise delaletlerini ortaya koyarken varsayımlarımıza dayanırız. Çağımızda var olan sorunları bizim bu varsayımlarımızla çözmeye çalışırız. Ancak bunların hangisinin daha doğru olduğu meselesi,

---

²⁷ Nur 24/ 61

uygulamadaki başarı ile ölçülür. Bilindiği gibi doğrular ve doğru davranışlar meselesi de zaman ve mekana göre, hatta şahıs ve şartlara göre değişebilir.

SAHİH FASİD BUTLAN VE HUKUKİ SONUÇLAR

Butlanda da fesatta da hukuki sonuçlar vardır. Bir olay cereyan ettiğinde tabii ki, bazı hukuki sonuçlar doğar. Butlanda bir fiil işlendiği tarihten veya akit yapıldığı tarihten itibaren yok sayılarak o konuda yapılan bu fiillere hükümler yüklenir. Fesat olayında ise akit, fesih tarihinden evvel geçen süreçte sahih sayılır. Bu yöntem ibadette de aynıyle geçerli olabilir. Mesela abdestsiz namaz kılmak batıldır; fasit değildir. Ama abdestin namazda bozulması kişinin kendi iradesine bağlı olmadığından butlana sebep değildir. Bozulduğunun farkına vardığı anda kişi gidip abdest alır ve namazını kaldığı yerden devam ederek tamamlar. Eğer farkına varmaz da selam verir ve namazdan çıkarsa onun namazı tamam sayılır ve artık namazın iade edilmesi gerekmez. Ama abdesti namaza başlamadan bozulmuşsa iade eder. Bu konuda inşaatçılıktan da bir örnek verebiliriz. Mesela bir inşaatta fesat varsa feshe kadar yapılan işler muteber sayılır; fakat inşaatçı inşaatına fesihten sonra devam edemez. Mesela başkasının arsasında plana göre yapılan bir inşaat batıl değil, fasittir. Ama yolun ortasında yapılan bir inşaat ise batıldır. Başkasının arsasına inşaat yapan kişi, binanın arsa sahibinin yararına olan kısmının bedelini istihkak eder, yolun ortasında yapılan inşaat ise kişi tam tersine binayı yıkmakla mükellef tutulur. Çünkü o binanın oraya yapılması batıl bir iştir. Birincisinde ise binanın yapılması meşrudur, fakat oraya yapılması bunu fasit hale getirmiştir. Zira arsa sahibinin hakkı korunmaktadır ve korunması gerekir.

Nehyedilen bir şey, eğer uygulamaya konulup yapılmış olursa, bu iş aktin sıhhatini bozmaz; yalnız yapılan bu fiilin bedeli ödenir. Biz buna sahih diyoruz. Akit feshedildiği zamaz bu fesih, akti sona erdiriyorsa buna fesat diyoruz. Eğer akit baştan sahih sayılmıyorsa buna da butlan diyoruz. Sahih, fasit ve batılın ne zaman olacağı hususu ise yere zamana, şartlara

ve hatta kişilere bağılı olarak değişebilir. İşte içtihatdaki ihtilaflar ve farklılıklar zaten buradan doğmaktadır. İşte farklı mezhepler, farklı görüşler ve sosyal hayattaki farklı yerel yönetimler hep bu sebeple meydana gelir ve kendi şartları içersinde oluşurlar.

SONUÇ:

KURAN ve SÜNNET BÜTÜNLÜĞÜ

Burada bu konuda ilk söylenmesi gereken şey, Kuran'ın ilahi bir ürün, sünnetin ise beşeri bir ürün olduğunu ifade etmek olmalıdır. Böylece sünnetin bugün aynı Kur'an gibi olduğunu söyleyip uygulamada bunları bir tutmak, farklı şeyleri bir ve aynı kabul etmek olur ki, bu bir haksızlıktır. Kuran, ilahi bir kitaptır. O sebeple Kuran bize hergün sanki güneşin ısı ve ışık gönderdiği gibi mana ve mefhum ilham etmekte, sanki yeniden nazil olmaktadır. Sünnet ise böyle değildir; onun tarihi bir yönü vardır. Sünnet bizim Kur'anı anlamada en büyük yardımcımızdan birisidir. Biz sünnetten her zaman faydalanırız; fakat sadece sünnet çağımızın sorunlarını çözemez. Onun için Kuran asıl sünnet ise yardımcıdır, diyoruz. Çünkü Kuran, mana olarak Allah'ın bize bugün bir ifadesidir. Zira Allah bize Kur'anın manasını bildirmekte ve ilham etmektedir. Böylece bizim sorunlarımızın bir çözüme kavuşması meselesinde Allah bize Kuran ile yardım etmektedir.

ŞAFİYE GÖRE NEHİY KONUSUNDA ZAHİR İLE NAS ARASINDA AYRIM YOK

Amelde bir vecibe olmaları bakımından nas ile zahir arasında bir fark yoktur. İctihada devam vecibesi bakımından ise fark vardır. Burada Şafii ayrı iki kelime kullandığına göre bunlarla ayrı iki şey kastetmiş de olabilir. Dikkatle araştırıldığında Şafiinin bu meseleyi belki yeteri kadar açık ifade edememiş olduğu da görülür. Ancak onun da bizden farklı bir şey düşündüğünü sanmıyoruz.

ŞAFİYE GÖRE NEHYİN DELATİ NASTIR KESİNDİR

Emir sigaları veya nehiy sigaları karine yoksa nastır ve kesindir. Ama karine olup olmadığının tespiti ise içtihada bağılıdır. İctihat tamamlanmadan

evvel bu zahirdir ve dolayısıyla zannidir diyoruz. Böylece biz Şafii'nin görüşü de böyle olmalıdır, diyoruz.

Bilindiği gibi nehiy siğası tahrimi ifade eder. Eğer bu tahrim, yasak olmakla beraber aynı zamanda bir ceza da getirmiş ise artık bu tahrim kazai bir yasak olur ve dolayısıyla devlet eliyle yürütülür. Yok eğer dünyevi bir ceza konmamışsa o takdirde bu sadece dini bir haramlığı ifade ederek günah hükmünü alır ve böylece müeyyidesi dünyevi değil, uhrevi olur. Burada ihtilaf ancak içtihat veya yerel icmalarla dünyevi cezaların konulup konulamamayacağı meselesi üzerinde vardır. Müçtehitler çağı aynı zamanda bir saltanat devri olduğundan, kamu hukuku üzerindeki görüş ve düşünceler tam olarak araştırılıp ifade edilmemiş ve tedvin edilmemiştir, diyebiliriz. İşte bundan dolayı da İmam Şafii, bu hususta bir şey söylememiş olabilir. Hatta onun belki de bu konularda düşünmemiş olma ihtimali de vardır.

İNDİRŞAFİİYE GÖRE NEHYİN TAHRİMİ KES

Evet, bu cümlenin anlamı İmam Şafii'nin koyduğu hükümler arasında bir çelişki yoktur, tam tersine bir uyum ve ahenk vardır, bir bütünlük vardır demek olur. Ayrıca bu mezhep müçtehitlerinin bin seneden fazla bir zamandan beri uygulanabilir bir hukuk oluşturdukları da bunun bir kanıtı olsa gerektir.

İmam Şafii, kendi usulünü, mensup olduğu maliki mezhebine göre değil, muhalifi olduğu Hanefi mezhebine dayanarak ve onu eleştirmek suretiyle oluşturmuş olduğunu görüyoruz. Sonra Hanefiler de onun usulünü benimseyerek kendi mezheplerini geliştirmişlerdir. Bu sebeptendir ki, bu iki mezhep arasında aykırılıklar ve farklar olduğu gibi, çok büyük benzerlikler de vardır. Allah her iki mezhep müntesiplerinden de razı olsun, ahirete göçmüş olanlara da rahmet eylesin.

EDEB NEHİLERİNE MUHALEFET GÜNAHTIR

Edeb kelimesinin bu günkü protokol, moda, örf, adet ve geleneğe tekabül ettiğini söyleyebiliriz. Bunlara ters davranışlarda bulunmak edeb ve adaba

muğayir hareket etmek demek olur. Zamanımız açısından eğer bu konulara ait sorunlar varsa bunların bir çözüme kavuşturulması meselesinde Şafii'nin görüşlerinden de yararlanabiliriz.

NEHYİN FESADINDA ŞAFİYE YAPILAN İSNADLAR SIKINTI DOĞURDU

Nehyin fesadı konusunda Şafinin, bütün sorunları tam olarak çözdüğü söylenemez. Herkesin kendisine göre bir bakış açısı vardır. Ama hiçbir kimse herkesin bakış açısına tümdelem sahip değildir.

D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi
İslam Hukuku Anabilimdalı Bşk.
İzmir

İMAM ŞAFİİNİN YASAK YORUMU HAKKINDA ALİ İHSAN PALANIN HAZIRLADIĞI TEBLİĞİN MÜZAKERESİ

Yrd. Doç. Dr. Ali İhsan PALA*

GİRİŞ

İslâm hukukunun hukukî mantığını metodolojik temellerle ortaya koyan fıkıh usulü ilminde "Nehyin Fesada Delâleti" konusu hukukî açıdan son derece önemli bir konudur. Bu konuda Şâfiî ekolüyle Hanefî ekolü arasında ciddî tartışmalar ve yaklaşım farklılıkları bulunmaktadır. Bu yaklaşım farklılığına binaen önemli hukukî sonuçlar ortaya çıkmıştır. Fıkıh Usulünü ilk tedvin etme onurunu haklı olarak taşıyan İmam Şafiî er-Risale'sinde emir konusunu müstakil olarak ele almazken nehiy (yasak) konusuna bağımsız bir başlıkta incelemiş ve dikkat çekici görüşler ortaya koymuştur. Onun adına düzenlenen kapsamlı bir sempozyum çerçevesinde, onun naslardaki nehiyleri (yasakları) nasıl anladığını ve nasıl yorumladığını bir bildiri şeklinde sunmanın yararlı olacağını düşündük. İslam hukuk metodolojisinde nehyin yorumuna ilişkin pek çok konu vardır. Tabiidir ki bir tebliğin sınırları içinde nehyin bütün konularına yer vermek mümkün değildir. Bu nedenle biz, İslam hukuk açısından nehiy kavramının mahiyeti, sığası ve anlam alanı ile sığanın mûcebi hakkında özet bilgi verdikten sonra, Şafiî'nin yasak yorumunu irdeleyeceğiz. Bunu yaparken er-Risale'yi esas alarak onun diğer eserlerine de başvuracağız.

1. NEHİY (YASAK) TEORİSİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1.1. Nehiy (Yasak) Kavramın Tarifi

Nehiy kelimesi, Arapça نَهَى /nehâ fiilinin mastarı olup, sözlükte "عَنْ" harf-i ceriyle kullanıldığında engellemek, mâni olmak, alıkoymak, "إِلَيْ" "

---

* Atatürk Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Hukuk Tarihi Anabilim Dalı. E-mail: alihsanpala@yahoo.com

harf-i ceri ile kullanıldığında ulaşmak, sona ermek, bir noktaya gelip durmak, ب harf-i ceri ile kullanıldığında kâfi gelmek, yeterli olmak, م harf-i ceriyle kullanıldığında da yetinmek, doymak anlamlarına gelir.²⁸ İnsanı çirkin şeyleri yapmaktan alıkoyduğu için akla, suyun biriktiği yerde taşmasını önlediği için de konan engele en-nehy denilmiştir.²⁹

Nehiy emrin olumsuz yönünü oluşturduğundan, genel anlamda emir, bir işin yapılmasını istemek ise, nehiy de bir davranışın yapılmamasını istemek veya yapılmasını yasaklamak olarak ifade edilebilir. Fakat teknik manada usul bilginlerinin nehyi nasıl tanımladıklarına işaret etmek uygun olacaktır. Buna göre bazı nehiy tanımları şöyledir:

1- *Nehiy, bir kimsenin başkasına, isti'lâ cihetiyle 'yapma!' demesidir.*³⁰

2- *Bir kimsenin rütbece kendisinden aşağıda olan birisini bir eylemin terkine sözlü olarak çağırmasıdır.*³¹

3- *Nehiy, yasaklanan şeyi terk etmek suretiyle, yasağa muhatap olan kimsenin itaatini gerektiren sözdür.*³²

4- *Nehiy, isti'lâ cihetiyle bir eylemi yapmaktan kaçınmaya sözlü olarak çağırmasıdır.*³³

Bu tarifler emrin tarifinin olumsuz şekilde ifade edilmesi biçiminde gözükmektedir. Bu sebeple tariflerin birleştikleri ortak nokta şudur; nehiy bir eylemin yapılmamasına yönelik taleptir. Bu talebin yasak olarak nitelenebilmesi için, bu talebi yönelten makamın yasak koyabilme otoritesine sahip olması gerekir. Bu otorite ya kendiliğinden vardır yahut talebi yöneltenin kendini bu hususta yetkili görmesiyle olur. Tariflerde yer

28 İbn Manzûr, Muhammed b. Mukerrem b. Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, Dâru Sâdir, Beyrut, ts., XV/345-346.

29 İbn Manzûr, XV/345-346.

30 Basrî, I/168.; Sem'ânî, Ebu'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed, Kavâti'u'l-Edilleti fi'l-Usûl, Thk: Muhammed Hasan İsmail eş-Şâfi'i, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1997, I/138.

31 Şîrâzî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Ali, *el-Luma'*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2. bs., Beyrut, 2003. s. 24.; Şerhu'l-Luma', I/293.; Sem'ânî, I/138.; Ebu'l-Hattâb, I/66.

32 Cüveynî, Telhîs, I/250.; Gazâlî, Mustasfâ, I/253.

33 Semerkandî, Mîzân, I/347.

alan "uluvv" ve "isti'lâ" kayıtlarının yer alması bu özelliğe işaret etmektedir. Tariflerde dikkat çeken bir başka husus nehyin "söz" oluşuna yapılan vurgudur.

YORUM:

Kur'anda halal ve emir ayrı, haram ve nehy de ayrı zikredilmiştir. Tarifde haramı nehyden ayırmak gerekir. Haramın dünyevi müeyyidesi haram kılınanın korunmamasıdır. Nehyin müeyyidesi dünyevidir. Şeran konan cezaları yöneticiler uygular. Haramın cezaları dini olduğu halde nehyin cezası dünyevidir. Yasak kelimeyi nehyin karşılığıdır, haramın karşılığı değildir.

1.2. Nehyin Sigası

Bu bağlamda Kur'ân-ı Kerim ve sünnet metinlerini sağlıklı bir şekilde analiz edebilmek için, onlarda nehyin hangi formlarda varit olduğunu ve dilde yasağı ifade etmek üzere konulan "لا تفعل"/ *yapma!*" formunun dildeki diğer kullanımlarının tespiti önem arz etmektedir. Aslında usul bilginleri dilde emir ve yasakları ifade etmek için konulmuş özel bir formun olup olmadığını tartışmışlardır. Nehye delalet etmek üzere Arap dilinde kullanılan sigalar/ifade biçimleri biri asıl (hakikat)diğerleri de onun yerine kullanılabilen (mecazi) ifadeler olmak üzere şu şekilde tespit edilmiştir.³⁴

YORUM:

Nehy sigası haram ve yasak için müşterek olarak kullanılır. Eğer bununla dünyevi bir müeyyide konmuşsa yasak olur, konmamışsa haram olur. Bir ümmetin alimleri, icma yoluyla o ümmet için dünyevi müeyyideler koyabilirler, kanaatindeyiz.

1- Doğrudan yasaklamak anlamına gelen نَهَى³⁵ fiilinin kullanılması.

[...وَيَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ...]/...ve *fuhşiyatı, kötülüğü ve taşkınlığı da yasaklar...*³⁶

34 Tespit edebildiğimiz kadarıyla Kur'ân'da sadece nehy-i hazır ve nehy-i gâib kalıbında varid olan ifadelerin toplam sayısı 397 adettir. Ancak bunların tamamı doğrudan nehy anlamında olmayıp bir kısmı nehy sigasıyla olmasına rağmen başka anlamlarda kullanılmıştır ki bu anlamlara aşağıda değinilecektir. Böyle bir istatistiği Kur'ân'dan çıkarabilmemize rağmen hadis külliyatından çıkarmak mümkün değildir. Çünkü bu hem zamanla alakalıdır, hem de hadisler lafızlarının aynen muhafazı bakımından Kur'ân gibi değildir.

35 Bu kelime Kur'ân'da türevleriyle birlikte toplam 56 yerde geçmektedir.

36 Nahl, 16/90.

YORUM:

Burada nehiy kalıbı değil, nehiy kelimesi kullanılmıştır. Halbuki bu ifade nehiy sığası gibi haramı ve yasağı tam olarak içermez.

وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ /Yapma, yapmayın. Örneğin, لاتفعلوا - لاتفعل 2- Nehy-i hazır kalıbı:

2- Nehy-i Hazır Kalıbı Mallarınızı aranızda haksız sebeplerle. بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ

e yemeyin.³⁷ Ayetinde olduğu gibi.-Hehiy hazır kalıbı 2-2-2

YORUM:

Nehyi hazır, müfret veya cemi olur. Müfret olan nehiy eğer bir yasağı içeriyorsa muhatap olan kişi ilk en küçük yerleşim biriminin Cuma namazını kıldırın başkanı- imamı olabilir.. Cemi ile ifade edilmiş ise ve bir yasağı da içeriyorsa o zaman bu toplumu ve tüm müslümanları temsil eden hakemlere hitap ediyor demektir.

3- Nehy-i ğâib: لايفعلوا- لايفعلن /Yapmasın, yapmasınlar. Örneğin, وَلَا يَأْبُ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا /...Şahitler çağrıldıkları zaman (şahitlik etmeye gelmekten)

kaçınmasınlar.³⁸ [يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ...]

inanınlar, bir topluluk başka bir toplulukla alay etmesin....³⁹ Şu hadis de örnek olarak zikredilebilir. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: Sizden biriniz din kardeşinin alış-verişi üzerine alış-veriş yapmasın.⁴⁰ Yine sizden biriniz din kardeşinin talip olduğu kadına talip olmasın.⁴¹

YORUM:

Nehiy gaiplerin yasaklardan çok haramları içerdiğini söyleyebiliriz. Bununla beraber bu kalıp ilk kişilik sahibi yerleşim birimi olan Cuma namazı kıldırın başkanlarına- imamlarına bu hususta hukuki bir müeyyideyi uygulama emrini vermiş olabilir, kanaatindeyiz.

4- İsim fiiller: ،/sus!، صه/،/bırak! vb. Bu ifadeler her ne kadar pozitif emir gibi gözükseler de anlam olarak konuşmayı ve tutmayı

37 Bakara, 2/188.

38 Bakara, 2/282.

39 Hucurât, 49/11.

40 Bkz. Buhârî, Nikâh, 45.; Müslim, Nikâh, 50, (II/1032).; Tirmîzî, Nikâh, 38, hd. No: 1134.; Ebû Dâvûd, Nikâh, 17, hd. No: 2081, (I/634).; Nesâî, Nikâh, 20, hd. No: 3240,3241,3242., (VI/73).; İbn Mâce, Nikâh, 10, hd. No: 1867,1868.; Dârimî, Nikâh, hd. No: 2176., (II/181).

41 Mâlik, Muvatta', II/523.; Hadisin başka versiyonlarında "sizden biriniz" yerine "...kişi" ya da "...adam" kelimeleri geçmektedir. Bkz. Buhârî, Nikâh, 45.; Müslim, Nikâh, 50, (II/1032).; Tirmîzî, Nikâh, 38, hd. No: 1134.; Ebû Dâvûd, Nikâh, 17, hd. No: 2080, (I/634).; Nesâî, Nikâh, 20, hd. No: 3240,3241,3242., (VI/73).; İbn Mâce, Nikâh, 10, hd. No: 1867,1868.; Dârimî, Nikâh, hd. No: 2176., (II/181).

yasaklar mahiyettedir. Bir başka ifadeyle, bu kelimeler kullanıldığında konuşmanın ve tutmanın yasaklığı anlamını ifade ederler.

YORUM:

Ancak ne var ki, Kuranı Kerimde bu nehiyer bulunmamaktadır.

5- Anlam itibariyle bırakmak, terk etmek, vazgeçmek, kaçınmak, sakınmak vb. fiillerin emir kipinde kullanılması. Örneğin, [يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ /Ey inananlar, Allah (c.c)'a karşı gelmekten sakının, eğer inanıyorsanız faizden (henüz alınmamış olup) geri kalan kısmı bırakın.⁴², [يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ ...] /Ey inananlar, zannın birçoğundan kaçın.⁴³

YORUM:

Eğer emir sığasıyle bir haram veya bir yasak ifade edilmisse ona nehiy hükümlerini değil, emir hükümlerini uygularız. Mesela "Allah'a ittika edin" denildiği zaman o işte Kuran emirleirne sarılarak içtihadada yetkilisiniz demektir.

6- Herhangi bir eylemin yapılmasının helal olmadığını haber veren ifadeler.⁴⁴ Örneğin, [يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرْهًا ...] /Ey inanlar, kadınlara zorla mirasçı olmanız size helâl değildir.⁴⁵ Hz. Peygamber (s.a.v.) de bir hadislerinde şöyle buyurmuştur. *Bir Müslüman'a din kardeşiyle üç günden fazla dargın durması helâl değildir*.⁴⁶

YORUM:

Helal ve haram kelimeleri de emir ve nehiy kelimeleri gibi gerçek haramlığı ve nehyi ifade eder. Burada "La yehillü" ifadesi nefyolduğu için nehiy hükmündedir.

7- Herhangi bir eylemin yapılmasının haram olduğunu haber veren ifadeler.⁴⁷ Örneğin, [حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ ...] /Analarınız(la evlenmek) size haram

42 Bakara, 2/278.

43 Hucurât, 49/12.

44 Bu durumu ifade eden kelime حَلٌّ fiildir. Bu kelime türevleriyle birlikte Kur'an'da 51 adet geçmektedir. Bu kelimenin nehiy bildirmesi başına olumsuzluk bildiren لا harfinin gelmesiyle olmaktadır.

45 Nisâ, 4/19.

46 Buhârî, Edeb, 57.; Müslim, Âdâb, 23, hd. No: 2559, (III/1983).; Tirmîzî, Birr, 21, hd. No. 1932.; Ebû Dâvûd, Edeb, 47, hd. No: 4911, (II/696).; İbn Mâce, Mukaddime, 7, hd. No: 46.

47 Bunu bildiren kelime ise حَرَّمَ fiildir. Bu kelime türevleriyle birlikte Kur'an'da toplam 83 yerde geçmektedir.

kılındı.⁴⁸, وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا /Allah (c.c) alış-verişi helal, fâizi ise haram kıldı.⁴⁹

YORUM:

Haram kelimesi bazen nehyedilen şeyin tarifinde getirilir, Mesela fahişe kelimesinin tarifinde haram edilen cinsi ilişkiyi koyabiliriz.

8- Haber kipindeki olumsuz isim cümleleri. Örneğin, [...فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ] / Kim o aylarda kendisine haccı gerekli kılırsa bilsin ki, hacda kadına yaklaşmak, günaha sapmak, kavga etmek yoktur.⁵⁰

YORUM:

Burada bir yasak getirilmekten ziyade bir haramlık söz konusu olsa gerektir.

9- Hoşlanmak ve razı olmak anlamına gelen رَضِيَ ve أَحَبُّ fiillerinin başına olumsuzluk bildiren لا harfinin getirilmesiyle oluşan ve böylece hoşlanmama ve razı olmama anlamı kazanan ifadeler. Örneğin, [إِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ] /Eğer inkâr ederseniz, şüphesiz Allah, size muhtaç değildir. Bununla beraber O, kullarının küfrüne razı olmaz...⁵¹

Bu açık nehiy sığalarının dışında, gerek Kuran ayetlerinde ve gerekse hadis metinlerinde -her iki metin kaynağının dilsel üslupları gereği- nehye delalet edebilecek başka ifade biçimleri de vardır. Söz gelimi, herhangi bir eylemi yapan kimsenin kınanması, kendine yazık ettiğinin belirtilmesi, zalim ve fâsık olarak nitelendirilmesi ya da ona lanet edilmesi,⁵² yapılan eylemin günah, fîsk, nifak, fesatlık ve zulüm olduğunun belirtilmesi,⁵³ Şeytan işi olduğunun söylenmesi,⁵⁴ yapılan işe Allah (c.c)'ın

48 Nisâ, 4/23.

49 Bakara, 2/275.

50 Bakara, 2/197.

51 Zümer, 39/7.

52 Örnek ayetler için bkz. Bakara, 2/88, 114, 140, 159, 231, 283.; En'âm, 6/21, 93, 144, 157.; A'râf, 7/37.; Tevbe, 9/68.; Yûnus, 10/17.; Kehf, 18/35.; Ahzâb, 33/57.; Fâtır, 35/32.; Sâffât, 37/112-113.; Talâk, 65/1.

53 Bkz. Bakara, 2/219.; Hucurât, 49/12.; Mâide, 5/3.; En'âm, 6/121.; Enfâl, 8/73.

54 Bkz. Mâide, 5/90.; Kasas, 28/15.

razı olmadığına ya da o işi sevmediğinin ifade edilmesi,⁵⁵ yine herhangi bir eylemi yapan kimsenin cezalandırılacağına söylenmesi vb. ifade biçimleri bunlar arasında sayılabilir.⁵⁶

YORUM:

Kurani Kerimin bu kelimeleri kullanmış olmasıyla bu kelimeleri karşılaştırmalı olarak üzerlerinde ciddi çalışmalar yapılması gerekir.

1.3. Nehiy Sığasının Kullanıldığı Manalar

Nehiy sığasının kullanıldığı anlamlara gelince, âlimler şu anlamları tespit etmişlerdir:⁵⁷

1- *Tahrîm*: Örneğin, [وَلَا تَقْرُبُوا الزَّانَا إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا] / *Zinaya yaklaşmayın! O çok çirkindir ve kötü bir yoldur.*⁵⁸

YORUM:

Haramların bir kısmı nehyedilmiştir. Yani bunların dünyevi cezaları vardır. Böyle olan yasaklara nehyen tahrîm diyebiliriz. Böylece bu misaldeki tahrîm, cezası bulunmakla nehyen tahrîm olmaktadır.

2- *Kerâhet*: Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *Develerin yattıkları yerde namaz kılmayın!*⁵⁹

YORUM:

Bu tahrîm eğer hürmeten bir tahrîm ise fiili ifsad eder. Eğer kerahaten bir tahrîm ise fiili ifsad etmez. Ancak bu fiili yapan kimse bir haram işlemiş olur.

3- *Edeb*: [...وَلَا تَتَسَوَّأَ الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ...] / *...Aranızda birbirinize iyilik etmeyi unutmayın.*⁶⁰

⁵⁵ Bkz. Nisâ, 4/108.; Tevbe, 9/96.; Zümer, 39/7.

⁵⁶ El-Huveyskî, Zeyn Kâmil, Delâlâtü'n-Nehy 'İnde'l-Usûliyyîn, Dâru'l-Ma'rifeti'l-Câmi'iyye, İskenderiyye, 1995, s. 53-55.; Tavîle, Abdulvehhab Asdusselâm, Eseru'l-Luğa fi'htilâfi'l-Muctehidîn, Daru's-Selâm, Kahire, ts., s. 510-511.; Bu tip ifadelerin günah addedildiği dolayısıyla bunlarla ilgili eylemlerin yasaklanmış olduğu konusunda geniş bilgi için bk. Kılıç, Sadık, Kur'ân'da Günah Kavramı , Hibaş Yay., İstanbul, 1984, s. 115-203.

⁵⁷ İbn Kâvân, Elhüseyin b. Ahmed b. Muhammed, *et-Tahkâkât fi Şerhi'l-Varakât*, Thk.: Eşşerîf Abdullah b. Sa'd, Dâru'n-Nefâis, Ammân/Ürdün, ts., s. 220 vd.

⁵⁸ İsrâ, 17/32.

⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, Musned, IV/352, V/57.; Ruyvânî, Muhammed b. Hârûn, *el-Musned*, Thk: Eymen Ali Ebû Yemânî, Müessesetu Kurtuba, Kahire, h/1416, II/325.; Taberânî, Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, Thk: Hamdî b. Abdulmecid es-Selefi, Mektebetu'l-Ulûmi ve'l-Hikem, 2. bs., Musul, 1983, VII/164.

⁶⁰ Bakara, 2/237.

YORUM:

Burada fazl kelimesi yani iyilik etmek bir nafile olarak emredilmiş olmaktadır. Buna nisyan kelimesinin delalaet ettiğini söyleyebiliriz.

4- *İrşâd*: [يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَنَ أَشْيَاءَ إِن تُبَدَّ لَكُمْ تَسْؤُكُمْ...] /Ey inananlar, açıklandığı zaman sizi üzecek şeyleri sormayın.⁶¹

YORUM:

Burada bir tahrir vardır. Biz bu nehyi mesela en küçük bir kişilik sahibi olan yerleşim biriminde Cuma namazını kıldırın imamın yani başkanın kendisine bir soru sorulduğu zaman eğer o cevap vermiyorsa, bu konuda ısrar edilmemesi gerekir şeklinde anlamak istiyoruz. Eğer kişi durmadan ısrar ederse imam-başkan o kimseyi kendi cemaatından nefyedebilir. Buna göre buradan bazı nehiy sığılarının imamlara-başkanlara tazir cezası verme yetkisini verdiğini anlayabiliriz.

5- *İbâhe*: Nehiy sigasının ibaheye delalet etmesi bir şeyi yapmamanın veya bir şeyi terk etmenin caiz olduğunu göstermesi demektir. Kaynaklarda bunun için somut bir misal zikredilmemiş olmakla beraber, emirden sonra gelen nehyin bu anlamda olduğu belirtilmiştir.⁶² Ne var ki ileride de görüleceği üzere bu husus tartışmalıdır. Ancak şunu söylemek mümkündür. Emirden sonraki nehiy ancak karine ile ibaheye delalet edebilir.

YORUM:

Bir nehyiden sonra gelen emir, vücutta değil, ibahaya delalet eder. Mesela Cuma Namazı vaktinde alış veriş yasağından sonra gelen fenteişru fi'l arzı yeryüzüne yayılıp dağılın emri, böyle bir ibahadır. Ancak bir emirden sonra gelen bir nehyin ibahaya delalaetini kabul edebilmemiz için arada bir fark göstermemiz gerekir. Bununla beraber Kur'an dışında da böyle ifadelerle karşılaşırsak kıyas yolu ile benzer hükümler verebiliriz.

6- *Tahkîr*: Nehiy sigasına konu olan şeyin hakir görülmesi ve küçümsenmesi demektir. Örneğin, [لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ وَلَا تَحْزَنَ] /Onlardan bazı sınıflara verdiğimiz dünyalığa gözlerini dikme ve onlara (sana inanmadıkları için) üzülme.⁶³

İnsana muktedir olamayacağı bir fiili emir veya nehyetmek, onun için gerekli çabayı gösterme emir veya nehyidir. Kur'anın mahzun olma nehyi,

61 Mâide, 5/101.

62 Zerkeşi, Bahr, II/429.; Futûhî, III/81.

63 Hicr, 15/88.

onun mahzun olmamasına sebep olabilir. Hüznü gitmezse sorumlu olmaz. Burada nehiy tahkir için değil, teselli için gelmiştir.

7- *Tahzîr*: Sakındırma. [وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ] /Siz ancak Müslümanlar olarak ölüň. ⁶⁴ Burada anlam adeta şöyledir: *Aman ha! Ancak Müslüman olarak ölüň!*

YORUM:

Burada görünüşte bir nehiy vardır. Ancak bu nehiy, nehiy sığısıyla ifade edilmiş olmasına rağmen bu bir nehiy değil, emirdir. Çünkü müslüman olarak ölmeyi emretmektedir. Fakat böyle nehiler de yine nehiy hükümlerine tabi olur.

8- *Tehtit*: Emretme yetkisini haiz birisinin emri altındaki bir başkasına bir şeyi yapmasını söyledikten sonra, o kimsenin emre uymadığını görünce ona hitaben: *o işi yapma, bakalım!* Demesi nehiy sığısının tehdide delaletine bir örnektir.

YORUM:

Emir ve nehiyin hatta bir haramın cezası vardır. Bu durumu hatırlatmak tehdit değil, bir inzar ve uyarmadır. Tehdit kelimesi Kur'ani bir ifade değildir.

9- *Ümitsizlik*: Örneğin kıyamet gününde Allah (c.c)'a karşı suçluluklarının ortaya çıkmasıyla bir takım özürler beyan etmeye çalışan inkârcıların durumuyla ilgili olarak bir ayette şöyle bir ifade bulunmaktadır:

[لَا تَعْتَذِرُوا قَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ...] /Hiç özür dilemeyin, siz inandıktan sonra inkâr ettiniz. ⁶⁵

YORUM:

Buradaki nehiy sığısı inkarcıların özürlerinin kabul edilmeyeceğini ihtar etmektedir. Bu nehiy sığısı, hakiki değil, mecazidir.

10- *İltimâs/Rica*: Örneğin, birbirine emir ve yasaklar yöneltmeye yetkisi olmayan aynı pozisyondaki iki kişiden birinin diğerine: *şu işi yapma!*, demesi gibi.

YORUM:

Bazı nehiy sığısaları ricayı içerebilir. Ancak bu taktirde bu sığınanın mecazi olarak kullanıldığı kabul edilir. Çünkü nehiye ehil olmayan bir kimsenin

---

64 Al-i İmran, 3/102.

65 Tevbe, 9/66.

nehyetmesi mümkün değildir. Öyleyse nehyetme yetkisine sahip olmayan kimselerin nehiy sığasını kullanmaları bir inzar değilse, ancak rica olur. .

11- *Beyânu'l-Âkibe*: Bir durumun gerçek sonucunun ne olduğunu açıklamak. Örneğin, öldü sanılan şehitlerin akıbetinin gerçekte ölüm olmadığını ifade eden bir ayette şöyle buyrulmuştur: *وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ* [آمواتًا بل أحياء عند ربهم يُرزقون] /Allah (c.c) yolunda öldürülenleri ölümler sanma. *Bilakis onlar diri olup Rableri katında mızıklanmaktadırlar.*⁶⁶

YORUM:

Buradaki nehiyden maksadın yanlış bir bilginin tashih edilmesi şeklinde olduğunu nanlaşılmalıdır. Bu tahrir manasında bir nehiy olmaktadır. Hususiyet hesap kelimesinden gelmektedir.

12- *Haber*: Buna dair zikredilen örnekler aslında 'nehiy' oldukları halde, bazı yorumlarla 'nehiy' sığası oldukları, en azından lafzen nehiy olsalar da manen nehiy olarak değerlendirilmiştir. Örneğin, [...لَا رَيْبَ فِيهِ...] /O(Kuran)nda hiçbir şüphe yoktur.⁶⁷ Ayeti nehiy sığasında olmasına rağmen asıl kastedilen mana şudur: *Onda şüphe etmeyin*. Bu durumda ayet haber kipinde ve fakat nehiy anlamındadır. Râzî, Kurân'a abdestsiz dokunulamayacağını delili olarak zikredilen Vâkıa (56) suresinin 79. ayeti [لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ]ni haberî ifadenin nehye delalet etmesine örnek göstermiştir.⁶⁸

YORUM:

"La raybe" ifadesinde bir nehiy yoktur, bu bir haberdir. Böyle içinde şüphe bulunmayan bir şeyden şüphe etmeyin şeklinde olan bir deyiş ilahi bir emir olamaz. Ona temiz olanlardan başkası temas etmez haberi de müminler için bir tahrir anlamı taşır. Ancak bu hüküm, dini bir hüküm olup kazai değildir.

13- *Dua*: Örneğin, [...رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَيَّ / الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ] /...*Rabbimiz! Unutursak veya hataya düşersek bizi sorumlu tutma. Ey Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme. Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği şeyleri yükleme! Bizi affet! Bizi*

66 Al-i İmrân, 3/169.

67 Bakara, 2/2.

68 Râzî, Mahsûl, I/200.

bağışla! Bize acı! Sen bizim mevlâmızsın, kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et! ⁶⁹

YORUM:

Bir astın üstüne nehiy sığısını kullanması dua anlamındadır. Bize göre bu müşterek değil, mecazdır.”

14- *Güven Verme:* Hz. Mûsâ’ya hitaben Allah (c.c) şöyle buyurmuştur: [وَلَا تَخَفْ إِنَّكَ مِنَ الْأَمِينِينَ] /Ey Mûsâ korkma, sen güvende olanlardansın.⁷⁰

YORUM:

Bu ifade, daha önce az yukarıda geçen mahzun olmaya benzer bir deyiştir.

15- *Tesviye:* Bir şeyi yapmakla yapmamanın aynı olduğu, sonucu değiştirmedığı durumlarda nehiy sığasının kullanılması bu anlamı ifade eder. [اسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ...] /Onlar için ister af dile, ister dileme, onlar için yetmiş kere af dilesen bile yine de Allah (c.c) onları bağışlamayacak.⁷¹

YORUM:

Buradaki “istağfir” kelimesinin başında “in” edatı vardır. Yani bu emir, cümlenin bir şartı olmuştur. Yani bu mecazi bir ifadedir.

16- *Tasabbur:* Sabrı öğütleme demektir. Bazı usul eserlerinde yer alan bu anlama şu ayet örnek olarak gösterilmektedir: [لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا] /Üzülme! Allah (c.c) bizimle beraberdir.⁷² Kanaatimizce bu ayetteki nehiy sığası sabrı tavsiyeden ziyade teselliye delalet etmektedir. Bu nedenle bu sonuncu anlama *tasabbur* yerine *teselli* demek daha doğru olacaktır.

YORUM:

“Korkma” ve “mahzun olma” ifadeleri farklı yerlerde farklı anlamlar ifade etse de bunların hepsinden teselli anlamı çıkar.

1.4. Nehiy Sigarının Delalet Ettiği Anlam (Mûcebi)

---

69 Bakara, 2/286.

70 Kasas, 28/31.

71 Tevbe, 9/80.

72 Tevbe, 9/40.

Nehyin mûcebinden maksat nehiy sığasının delalet ettiği manadır. Yukarıda gördüğümüz gibi bu sığa birden fazla anlamda kullanılmaktadır. Dinî metinlerde kullanılan bu sığa söz konusu anlamlardan hangisine delalet etmektedir. Emirde olduğu gibi nehyin sığasında da âlimler çeşitli görüşler ortaya koymuşlardır.⁷³ Ancak büyük çoğunluk bu sığanın *tahrîme* delalet ettiğini kabul etmişlerdir.⁷⁴ Naslarda varit olan mücerret bir nehiy sığasından ilk anlaşılması gereken mana haramlıktır. Böyle bir sığa ile yapılmaması istenen şeyin yasak olduğu İmam Şafî'nin bu konudaki görüşü açıktır. *er-Risâle* ve *el-Um*'de bunu görebiliyoruz.⁷⁵ Oysa onun emrin mûcebi konusundaki kanaatinin tam olarak ne olduğu konusunda Şafî fakihlerce farklı nakiller yapılmaktadır.⁷⁶ Nehiy sığasında asıl kural onun haramlığa delalet etmesidir. Bundan sonra, bir karine haramlık dışında bir manayı gösterirse o zaman sığa o manaya hamledilir.

YORUM:

Kelimelerin karineye gerek kalmadan delalat ettiği manaya hakiki delalet denir. Kelimelerin karinei manisi varsa yani hakiki mana verilemiyorsa o zaman ona mecazi delalet denir. Kelime bir mani karinesi olmadan birden fazla manaya delalet ediyorsa o delalete müşterek delalet denir. Müşterek delalette, her iki delalete karine gerektiği gibi birini asıl kabul edip karinesiz onunla amel etmek; diğeri için ise bir mani karineyi arayıp bulmanın icap ettiği kelimeler de vardır. Mecazda da mani karineden sonra dai karinelerde benzer kurallar vardır. Hanefi mezhebinde ve şafi mezhebinde nehiy kalbının rica ve dua olarak kullanılmasında müşterek veya mecaz olarak görenler vardır.

1.5. Nehyin Tekrara ve Fevriyete Delalet Etmesi

Usulü fıkıh eserlerinde nehiy konusu daima emir konusuyla birlikte incelenir. Çünkü her ikisinin pek çok ortak yönü bulunmaktadır. Nehiy emrin negatif yönünü ifade eder. Bu sebeple usulcüler emir konusundan sonra nehiy konusuna geldiklerinde nehiyle ilgili pek çok meselede okuyucuyu emir meselelerine havale etmekle yetinirler. Nitekim emir ve

⁷³ İsnevi, *Nihâye*, II/294.

⁷⁴ Debûsî, *Takvîm*, s. 49.; Sem'ânî, I/138.; Beydâvî, *el-Minhâc*, s. 49.; Alâî, *Tahkîku'l-Murâd*, s. 174-175.; Âlu'bni Teymiyye, *Musevvede*, s. 73.; İsnevi, *Nihâye*, II/294.; Mahallî, I/392.; Şevkânî, *İrşâd*, s. 192.

⁷⁵ Bkz. Şafî'î, *er-Risâle*, s. 217, 343 vd.; *el-Um*, VII/291 vd.; Ayrıca bkz. *Cimâ'u'l-İlm*, s. 91 vd.

⁷⁶ Bk. Bâkîllânî, *Takrîb*, II/26-27.; Gazâlî, *Mustasfâ*, II/72.; Âmidî, *İhkâm*, II/210.; Zerkeşî, *Bahr*, II/153.

nehyin zıddının mucebine ilişkin açıklamalarda, nehyin zıddının mucebinin emir olduğunu söylemeleri bunu gösterir.

YORUM:

Nehyin zıttı muceb ise yani onu yapmamak başka bir şey yapmayı gerektiriyorsa onu yapmak vaciptir. Örnek olarak mesela bir kimseye "aç kalma" dersiniz, bu ifade acıkmışsan yemek ye demek olur.

2. İMAM ŞAFİİ'NİN NEHİY (YASAK) YORUMU

Giriş kısmında da belirttiğimiz gibi fıkıh usulünü ilk tedvin eden kişi olan İmam Şafiî, bu ilmin en önemli konusu olan emir ve nehiyle ilgili olarak emir konusuna değinmezken nehiy konusunu –genel yaklaşımını gösterecek tarzda- müstakil başlıkta ele almıştır. Bu nedenle biz onun yasak hakkındaki yaklaşımını er-Risale'deki nehiy konusundan hareketle ortaya koymaya çalışacağız. Bunu yaparken onun diğer eserlerine ve Şafiî mezhebi hukukçularının eserlerine de başvuracağız.

Öncelikle şunu ifade etmeliyim ki, İmam Şafiî'nin eserlerinde nehiy konusu, kendinden sonraki usul literatüründe yer aldığı şekliyle yer almamaktadır. Tıpkı diğer usul konularını mevcut haliyle göremediğimiz gibi. Esasen bu tabii bir durumdur. Çünkü usul ilmi ilk tedvin edildiği şekliyle kalmamış, gelişerek kapsamı ve detayları genişlemiştir. O yüzden yukarıda nehye ilişkin verdiğimiz ve usul ilminde yer alan genel bilgilerin aynısını İmam Şafiî'nin eserlerinde aramak doğru olmaz. Fakat Şafiî'nin nehyi yorumlayış tarzından, sonraki usul eserlerinde konuya dair kimi bilgilerin temellerini görebiliyoruz. Söz gelimi nehiy sığasının tahrîme delalet ettiği bilgisi bizzat İmam Şafiî tarafından ifade edilmiştir. Ancak nehyin tekrara ve fevriyete delaleti konuları bulunmamaktadır. Ayrıca nehyin tahrime delalet etmesinin sonucu olarak nehyin fesadı gerektirip gerektirmediğine dair -sonraki Şafiî usullerindeki ayrıntıya göre- net bilgiler de yoktur. Bu sebepten olsa gerek ki, nehyin fesada delaleti konusunda Şafiî hukukçular İmam Şafiî'nin konu hakkındaki görüşünde

hem fikir olamadıkları gibi, nehyin fesada delaleti konusunda da farklı düşünen fakihler vardır.

İmam Şafî'nin nehy yorumunu, nehyin açıklığı, genelliği, kesinliği, harama ve fesada delaleti bağlamında inceleyeceğiz.

YORUM:

Emirde fevr yoktur. Emredilen bir şey sonradan da yapılmış olsa bu, kaza değil, eda olur. Mutlak emirde tekrar yoktur. Bir emri bir defa yaptınız mı o yeterli olur. Nehiy ise hiçbir zaman yapılmamalıdır. Ve bu yasak nehy varid olduktan sonra hemen başlar. Nehyedilen bir şeyi yapmak, emri emredilen bir şeyin içinde yapmak fiili ifsad eder mi ? Mesela hacda cima hacı ifsad eder. Ama hacda avlanmak haramdır, cezası da vardır, fakat hacı ifsat etmez. Mutlak nehy, ifsada mı, yoksa sadece ihrama mı delalet ettiği konusu müşterek veya mecaz kabul etme ile ilgili olup bu müçtehitler arasında ihtilafli bir konudur. Bizim burada kendi görüşümüzü ortaya koyabilmemiz için Kuran'da geçen örnekleri değerlendirmemiz gerekir. Şafinin ve mezhebinin görüşü bize bu konuda sadece yardımcı olur.

2.1. Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnette Yer Alan Emir ve Yasaklar Birer Nastır

İmam Şafî'nin nehy yorumunun daha iyi anlamak için *zâhir* ve *nass* kavramlar önemlidir. Şöyle ki; Şafî sonrası usulcüler, Kur'ân ve sünnet metinlerindeki lafızları ya da ifadeleri manaya delaletinin açıklık derecesi bakımından: *Zâhir*, *nass*, *müfesser* ve *muhkem* şeklinde sınıflandırmışlardır. Usulcülerin bu kavramlara ilişkin tarifleri şöyledir:

Zâhir: "Manasının anlaşılması için haricî bir karineye ihtiyaç göstermeyecek biçimde bu manaya açık olarak delalet eden, fakat te'vil ve tahsis ihtimaline açık olan ve kendisinden elde edilen hüküm sözün asıl sevk sebebi olmayan lafızdır."⁷⁷

YORUM:

Zahir ilk anda anlaşılan mana olup başka naslarla mukayese edildiğinde müçtehit için tahsis ve takyid ihtimali olan manadır. Müçtehit bu manaya göre zaman kaybetmeden amel eder ama içtihadına devam eder. Eski içtihadı ile yatınmez. Suyu bulamayan kimse teyemmüm edip namaz kılar

⁷⁷ Şaban, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, s. 369.; Krş.: Dureynî, *el-Menâhicu'l-Usûliyye*, s. 43.

ama suyun olmadığına kesin kanaat getirinceye kadar suyu aramaya devam eder

Nass ise: "Manasına açık bir şekilde delâlet eden ve kendisinden çıkarılan hüküm sözün asıl sevk sebebini teşkil eden, bununla beraber tevil ve tahsis ihtimaline açık bulunan lafızdır."⁷⁸

YORUM:

Nas ise müçtehit için neticesi kesin olan bir sonuca götüren delildir. O, bununla beraber bildiği bütün delilleri değerlendirmiştir. Artık içtihadını durdurur, ondan sonra eski içtihadıyla amel etmeye devam eder. Yeni delil zuhur ederse mesela su bulunursa içtihadını değiştirir. Yani nas içtihadın tamamlanmasından sonra varılan hükümdür. Bu hüküm yeni içtihatla her zaman değişebilir. Zahirde yeniden içtihat vacip olduğu halde nasda ictihat caizdir."

Şafiî sonrası usul bilginlerinin zahir ve nass kavramlarıyla kastettikleri anlam genel olarak budur. Oysa aynı usulcüler (özellikle Şafiîler) İmam Şafiî'nin zahir lafızları nass olarak niteleyerek her iki kavramı aynı düzeyde gördüğünü söylemektedirler.⁷⁹ Cüveynî dil bakımından İmam Şafiî'nin bu nitelemesinin doğru olduğunu ifade ediyor.⁸⁰ Gazali de dinî bakımdan bu adlandırmaya bir mani olmadığını belirtmekte ve bu bakış açısına göre zahiri şöyle tarif etmektedir: "Zahir; kendisinden, kesin olmaksızın zannı galiple bir mana anlaşılan lafız'dır. Böyle bir lafız, işte bu galip manaya nispetle zahir ve nasstır."⁸¹ Şafiî'nin nass ile zahirî aynı anlamda kullanmasının sonucu olarak, "nas üzerine ziyade"⁸²yi tahsis olarak nitelediği belirtilmiştir.⁸³ Öyle anlaşılıyor ki

⁷⁸ Şaban, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, s. 371.; Örneğin "الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ" مِنْ الْمَسِّ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلَ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ وَمَنْ عَادَ كَذَّبَ الْتَقَاتِ كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوَاهُمْ إِذِ انبَغَتْ لَهَا بِهَيْمَةَ رَبِّهَا فَاتَّخَذَتْهَا رِجَالَهُمْ أَصْنَانًا فَاتَّخَذَتْهَا رِجَالَهُمْ أَصْنَانًا فَاتَّخَذَتْهَا رِجَالَهُمْ أَصْنَانًا فَاتَّخَذَتْهَا رِجَالَهُمْ أَصْنَانًا" / "Faiz yiyenler (kabrilerinden), şeytan çarpmış kimselerin cinnet nöbetinden kalktığı gibi kalkarlar. Bu hal onların "Alım-satım tıpkı faiz gibidir" demeleri yüzündendir. Halbuki **Allah, alım-satımı helal, faizi haram kılmıştır**. Bundan sonra kime Rabbinden bir öğüt gelir de faizden vazgeçerse, geçmişte olan kendisininindir ve artık onun işi Allah'a kalmıştır. Kim tekrar faize dönerse, işte onlar cehennemliktir, orada devamlı kalırlar." Bu ayetin mealinde siyah ve altı çizili olan cümle ilk okunduğunda doğrudan anlaşılan mana "alış-verişin helal, faizin de haram olduğu"dur. İşte bu anlamda ayet *zâhir*dir. Fakat ayet esasen alış-verişin helal, faizin de haramlığını beyan için gelmeyip, her ikisini aynı gören müşriklere bir cevap olarak, ikisinin aynı şey olmadığı ve aralarında zıt (helal-haram) yönde fark olduğunu beyan için gelmiştir. İşte ayet bu yönden de bir *nasstır*.

⁷⁹ Sem'ânî, *el-Kavâti'*, I/262.

⁸⁰ Cüveynî, *el-Burhân*, I/279.; Gazâlî, *el-Mustasfâ*, II/48.; a.mlf.: *el-Menhûl*, s. 165.

⁸¹ Gazâlî, *el-Mustasfâ*, II/48.

⁸² "Nass üzerine ziyade": "Haberî vahidin, Kur'ân ve mütevatir sünnette varit olan kesin bir nassın gerektirdiği hükme ek bir hüküm bildirmesi" olarak tanımlanır. Geniş bilgi için bk. Zehrânî, *ez-Ziyâde 'ale'n-Nass*, s. 21 vd.; Sano, *Mu'cemu Mustalahâti Usûli'l-Fıkh*, s. 226.

Şafî'ye göre lafzın zahirînden çok net bir şekilde anlaşılan mana aynı zamanda bir nassır. Nitekim Şafîi nassı şöyle tanımlıyor: "Nass " Allah (c.c.)'ın çok net biçimde (*nassan*) haram ve helal kıldığı şeydir."⁸⁴ Zahir ve nass olarak anlaşılan mana son derece açıktır ve Allah (c.c.) ve Resulünden aksi bir bilgi gelmedikçe bu mananın dışında bir mana anlaşılması mümkün değildir. Böyle olunca nehiy formunda varit olan bir ifade açıkça yasağa delalet etmektedir. O sebeple Şafîi helalliği ve haramlığı çok açık olan durumları ifade ederken "nass" kelimesini sıklıkla kullanmaktadır. Örneğin onun sıklıkla kullandığı "nassu kitabîn" vb. ifadeler bu durumu ortaya koymaktadır.⁸⁵ Bu ifadelerle onun, Kuran ve sünnette yer alan "çok açık hükümleri kastettiği anlaşılmaktadır.

YORUM:

Gerek nas olsun, gerek zahir olsun bunlar amel etmek bakımından katidir. Yani kişi kendi içtihadı ile veya müçtehidinin içtihadı ile amel etmekle mükelleftir. Fakat zahir, müçtehit için de zannidir. Zahir sadece amelen değil, ilmen müçtehid olan kimse için de zannidir. Nas ise müçtehidin kanaatine göre katidir. Katilik kişinin kanaatiyle değil, icma ile sabit olacağı için bu başkaları için kati değildir. Müçtehit de içtihadını nas da olsa değiştirebilir.

Müfesser yaşanan asrın icma ile sabit olan hükümlerdir, diyebiliriz. Müçtehidin kanaati değişse bile kendi ictihadına göre amel değil, icmaya uymak zorunda olduğundan o asır için katidir. Ancak bunun aksi yeni bir icma ile değişebilir. Muhkem hükümler ise sahabelerin icma ile sabit olup bu aynı zamanda Kur'anın bir yorumu şeklinde ise böyle hükümler asla değişmezler, değiştirilemezler.

İşte bu noktada İmam Şafî'ye göre Kuran ve sünnette varit olan emir ve nehiyeler zahir manaları üzerine hamledilir ve anlaşılır.⁸⁶ Ancak haber kipinde yahut kendisiyle yasak dışında bir anlam kastedilen bir formda gelen nehiyeler bu kapsam dışındadır.⁸⁷ Böylece Şafîi her ikisinden de aynı anlamı kastettiği zahir ile nassın tahsis ve tevil ihtimali taşıyabileceğini ortaya koymuş oluyor ki, sonraki usulcülerin bu kavramlara yükledikleri anlam bu manaya uygun düşmektedir. İmam Şafîi bu kavramlara yüklediği anlam ile sonraki usul bilginlerinin yükledikleri

⁸³ Pezdevi, *Kenzu'l-Vusûl*, s. 226.; Serahsî, *el-Usûl*, II/82.; Gazâlî, *el-Menhûl*, s. 177, 300.; Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, III/13, 217.

⁸⁴ Şafîi, *İbtâlu'l-İstihsân (el-Um içinde)*, VII/298.

⁸⁵ Bk. Şafîi, *er-Risâle*, s. 22, 33, 88, 91, 92, 104, 105, 158, 198, 212, 284, 359.

⁸⁶ Müzenî, *el-Emru ve'n-Nehy*, s. 153.

⁸⁷ Müzenî, *el-Emru ve'n-Nehy*, s. 153.

anlam arasında ortaya çıkan en belirgin ve önemli fark şudur; Şafî'nin ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla o, nassın (ayet ya da hadisin) sevk sebebi, zahir ile nas arasında bir ayrım nedeni değildir. Hâlbuki usulcülerin bu iki kavramla ilgili olarak yukarıda verdiğimiz tariflerinde iki kavram arasındaki en belirgin fark nassın (ayet ya da hadisin) sevk sebebidir. Usulcülere göre zahirde de nassa da mana görünürdeki lafızdan açıkça anlaşılmaktadır. Fakat zahirdeki mana nassın sevk sebebi değilken, nassa sevk sebebidir.⁸⁸

YORUM:

Bir ifadenin ibare ile delaleti onun nas olduğuna delil değildir. Çünkü o delalat de ancak icthatla sabit olur. Bir hükmün nas mertebesine yükselmesi için müçtehidin icthadını tamamladığına kanaat getirmesi gerekir. İbare ile delalet bu kanaate neden oluyorsa hükmün nas olarak sübutuna sebep olur. Bu sebeple Şafî'nin ibareyi nas için yeterli görmemesi yerinde bir davranış olarak görülmelidir.

İmam Şafî ister emir olsun ister nehiy olsun Kuran'da ve sünnette zâhir/nass olarak varit olduktan sonra artık onlar hem genel (*umûmî*) hem de kesin (*hatm*)dir. Nehyin bu yönüyle ilgili olarak Şafî'nin yaklaşımını görelim.

2.2. Nehiyler Umumî ve Kesindir

Gerek Kur'ân'da ve gerekse sünnette, herhangi bir hususîlik belirtisi taşımayan mutlak 'âm (genel) bir ifade haber (bildirim) kipinde gelebileceği gibi emir ve nehiy kipinde de gelebilir. Usul bilginlerinin kahir ekseriyetine göre, ister haber kipinde, isterse emir ve nehiy kipinde olsun 'âm ifadeler, hususîliği gösteren bir delil bulunmadıkça umum ifade ederler.⁸⁹ Bu tip emir ve nehiylerin umum ifade etmesi, 'âm olarak kullanılan emir ve nehiy sigalarının delalet ettiği sayıdaki kişilerin bu sigayla yöneltmiş olan emir ve nehiylere muhatap olması demektir. Diğer bir ifadeyle, söz konusu siga kapsamına giren tüm fertler ilgili emir ve

⁸⁸ Bk. Dureynî, *el-Menâhîcu'l-Usûliyye*, s. 43, 51.

⁸⁹ Cassâs, *Fusûl*, I/99.

nehyin muhatapları olarak kabul edilir.⁹⁰ Nehyin umumîliğinde Şafiî'nin yaklaşımı bu yöndedir.

Kitap ve sünnette varit olan nehiylerin başka anlam taşımayacak şekilde yasağa delalet ettiğini belirten Şafiî, onların aynı zamanda umumî nitelikli olduğunu da söylemektedir. Delalet ettikleri manada zahir/nass ve umumî olan nehiyeler kesin anlam ifade ederler. Bu anlamı değiştirecek tek şey de yine Allah (c.c.) ve Resulünden gelecek başka bir açıklamadır. Söz konusu nehiyle yasak dışında bir anlam (hüküm) kastedilmişse ancak o zaman nehiy formu o anlama yüklenir. Şafiî'nin en seçkin talabesi ve arkadaşı olan İmam Müzenî'ye Şafiî'nin emir ve nehiy hakkındaki görüşünün ne olduğunu soranlara şu cevabı vermiştir:⁹¹

"Bana göre -Allah'ın izniyle- Şafiî'nin yaklaşımı şudur; Allah (c.c.)'tan ve Resulullah (s.a.v.)'tan sadır olan emir ve nehiyeler umum/genellik, zahirî anlam ve kesinlik ifade ederler. Ancak, haber veya kendisiyle, hususilik, batini anlam, irşad, ibahe yahut delâlet kastedilmiş olan bir bağlamda (*siyak*) gelmiş olursa başka. Bu takdirde delilin (gösterdiği anlamı/hükmü) kabul etmek gerekir/bağlayıcıdır. Allah ve Resulü bir emir⁹² irad edip onu adlandırdığında, ismi bağlayanın hükmü de -genel ve kesin olmak üzere- bağlar. Çünkü Allah (c.c.) veya Hz. Peygamber (s.a.v.) umumiliği değil de başka şey kastetmiş olsalardı, elbette onu açıklarlardı. Böyle bir açıklama yapmadıklarına göre anlıyoruz ki, -tıpkı sadece açıkladığı şeyi emrettiği gibi - açıklamadığı şeyi kastetmemiştir. Çünkü O, gaybın bilgisi ile mükellef tutmaz. Nitekim Allah (c.c.) şöyle buyurmuştur: " [فَلَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّهِ سَمِعَهُمْ يَوْمَ يُنْفَخُ الْأَسْرَانُ يَوْمَ لَا تُلْفَىٰ لَهُمْ أَبْصَارٌ لِّبَشَرٍ إِلَّا فِي سَمْعِهِمْ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْغَائِبُونَ] {النمل:65} " / "De ki: Göklerde ve yerde, Allah'tan başka kimse gaybı bilmez. Ve onlar ne zaman diriltileceklerini de bilmezler."⁹³ Bir başka ayette şöy buyrulmuştur: " [وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ فَيُضِلُّ اللَّهُ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ] {إبراهيم:4} " / "(Allah'ın emirlerini) onlara iyice açıklasın diye her peygamberi yalnız kendi

⁹⁰ Ayrıntı için bk. Pala, *Emir ve Yasaklar*, s.297-300.

⁹¹ Müzenî, *el-Emru ve'n-Nehy*, s. 153.

⁹² Burada nehiy de dahildir. Çünkü söz konusu olan emir ve nehiyelerdir. Emir için söylenen şeyler zıt anlamda nehiy için de geçerli olduğundan emir kullanılmıştır.

⁹³ Neml, 27/65.

kavminin diliyle gönderdik. Artık Allah dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir. Çünkü O, güç ve hikmet sahibidir.”⁹⁴

Müzeni bu açıklamadan sonra şu noktanın altını çiziyor:

“Her kim, Kur’an ve sünnetin mutlak olarak zikrettiği ve dil bakımından manası çok açık olan lafızla, zahir mananın dışında bir mana kastedildiğini iddia ederse, ona şöyle denilir: ‘Senin bu sözün şu anlama gelir: onunla (zahir lafızla) gayb kastedilmiştir, gayba ise ancak bir haberle ulaşılır. Haksız yere (doğru olmayan) bu iddiada bulunan kimse yalnız kalır. Böyle bir iddiada bulunanın iddiası ancak bir “beyyine” ile kabul edilir ve bir “hüccet/argüman” ancak bir hüccetle ortadan kaldırılabilir.”⁹⁵

Müzeni emir ve nehiylerin zahir, umumî ve kesin oluşu hakkında İmam Şafiî’nin görüşünü bu şekilde özetledikten sonra, bu kısa açıklamanın “çok bilgi içerdiğini” söylüyor.⁹⁶ Bu ifadeler Şafiî’nin nehyin kesinliği ve genelliğine ilişkin görüşlerini gerçekten açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim İmam Şafiî’nin kendi eserlerinde de bunu görebiliyoruz. O şöyle diyor:

“Resulullah (s.a.v.)’ın sünnetinde ‘âmm ve zahir olarak varit olan her söz (*kelâm*) umumîliği ve zahir anlamı üzere kalır.”⁹⁷

Şafiî burada zahir ve ‘âmm lafızdan özel bir mananın kastedildiğine dair sahih bir hadis bulunması durumunu istisna etmektedir.⁹⁸

Şu ayetler Kur’ân-ı Kerim’de varit olan umumî nitelikli yasaklara örnektir: “ {الإسراء:33} [وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ...] ” / “*Haklı bir sebep olmadıkça Allah’ın muhterem kıldığı cana kıymayın.*”⁹⁹ “ [وَلَا تَقْرَبُوا الزَّانَا إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً] {الإسراء:32} ” / “*Zinaya yaklaşmayın. Zira o, bir hayâsızlıktır ve çok kötü bir yoldur.*”¹⁰⁰

Sünnette varit olan nehyin umumîliğine ise şu hadisler örnektir: Hz. Peygamber (s.a.v.) altını altınla, gümüş gümüşle, buğday buğdayla, arpa

⁹⁴ İbrâhîm, 14/4.

⁹⁵ Müzenî, *el-Emru ve’n-Nehy*, s. 153.

⁹⁶ Müzenî, *el-Emru ve’n-Nehy*, s. 153.

⁹⁷ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 341.; Krş.: a.mlf.: *İhtilâfu’l-Hadîs*, s. 480.

⁹⁸ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 341.; Krş.: a.mlf.: *İhtilâfu’l-Hadîs*, s. 480.

⁹⁹ İsra, 17/33.

¹⁰⁰ İsra, 17/32.

arpayla, hurma hurma ile tuz tuz ile başbaşa misliyle, peşin olmanın dışında satışını yasaklamıştır.¹⁰¹ Buna benzer başka hadisler de nehyin umumîliğine örnek teşkil etmektedir.

İmam Şafî'nin nehih sigalarının manaya delaletinin açıklığı, kesinliği ve umumîliği hakkındaki tutumunu tespit ettikten sonra, nehiy sigalarının mucebi konusundaki yaklaşımına bakalım.

YORUM:

Bir söz söylendiği zaman o sözün herkes tarafından anlaşılmasıyla onun manası zahir olur. Ancak bu kelimenin manasını daraltan veya genişleten başka sözler olabilir. O zaman o sözün manası tahsis edilir veya tevil edilir. Bunda bir ihtilaf yoktur. Ancak ihtilaf, hangi sözlerin başka kelimelerle anlamının değiştirilebileceği meselesinde olmuştur. Mesela Kur'andaki bir ifade âm ise o ifade bir hadisle tahsis edilebilir mi? Mesela Kuran'da abdest uzuvlarını yıkamayı emreden ayette atıflar "ve" harfi ile yapılmıştır; "Fa" harfi ile yapılmamıştır. Oysa Hz. Peygamber abdette Allah'ın tertibine uyun diye emretmiştir. Ebu Hanife bu hadisle ayetin manasını değiştirmez. Şafii ise "ve" harfinin tertibe delalet etmemesi zannidir; kati değildir, dolayısıyla bu tertip işinde zanni olan hadisle amel edilir. Çünkü tertip içermemesi zanni olan "ve" harfinin işlevi yine zanni olan hadisin tertibi ile değiştirilebilir diyor. Görüldüğü gibi buradaki ihtilaf delaletin kesinliği meselesindedir; yoksa delalette değildir."

2.3. Nehyin Haramlığa Delalet Etmesi

İmam Şafî'ye göre gerek Kur'ân-ı Kerim'de gerekse Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sünnetinde varit olan her nehiy, yasağa konu olan şeyin haramlığına delalet eder.¹⁰² Ancak naslarda varit olan nehiy ifadelerinden haramlık dışında bir mana (hüküm) kastedildiğine dair bir delil, karine bulunursa o zaman o manaya hamledilir. Bu noktada ilk dikkat çeken şey

¹⁰¹ Müzenî, *el-Emru ve'n-Nehey*, s. 154.; Krş.: Şafî, *el-Um*, VII/291.

¹⁰² Şafî, *er-Risâle*, s. 217, 343.; *el-Um*, VII/291.; *Cimâ'u'l-İlm*, Dâru'l-Âsâr, 2002, s. 58.

Şafîî'nin, yasağın delaleti konusunda Kur'ân ile Sünnet arasında herhangi bir ayırım yapmamasıdır ki bize göre bu son derece önemli bir noktadır.

YORUM:

Hz. Muhammed'in hayatında ve halifeler döneminde sünnet, uygulama alanı olarak Kuran'dan daha önce geliyordu. Çünkü daha Kur'anın beyan ilmi henüz oluşmamıştı. Hz. Peygamber ise kendi çağında Kuran'ın uygulamasını yapıyordu. Yani o, Kuran'ı vahi ile anlayıp beyan ediyordu .İşte bizim de şimdi Kuran'ın bu ilahi beyana uymak kadar doğal bir şey olamaz. Fukaha zamanında ise müçtehitler sünnetle Kur'anı eşit seviyede sayarak beyan ilmini yani usul ilmini ortaya çıkardılar. O çağın bütün sorunlarını doğru bir şekilde çözdüler. Bu da en tabii ve en doğal olan bir neticedir.Biz Şafii ile diğer müçtehitlerin bu hususta isabet etmiş olduklarına inanıyoruz. Bugüne gelince biz müçtehitlerin usulünü, Kuran'ı anlama yöntemlerini alıp uyguluyoruz. Eğer usulde bir değişiklik yapacak olursak müçtehitlerin yaptığı gibi sünnetle ayeti eşit görürüz. Ancak sünnet, furuda kendi çağının sorunlarını çözdüğü için, biz bugün sosyal, ekonomik, siyasi ve pedagojik sorunlarımızı sadece sünnete göre değil, Kuran ile çözebiliriz. Yalnız burada Kuran'ın kendisine has bir özelliğini dile getirecek olursak onun her asrın, her milletin ve her toplumun sorunlarını çözebilme potansiyeline sahip bir kitap olduğunu söylemeliyiz. .

İmam Şafîî, er-Risale'de müstakil olarak ele aldığı nehiy konusunu¹⁰³ muhatabının: "Bana önce Allah (c.c.)'in nehyinin, sonra da Hz. Peygamber (s.a.v.)'in nehyinin kapsam ve niteliğini tam olarak anlatır mısın?" şeklindeki sorusuyu cevaplama sadedinde nehyin iki anlama delalet ettiğini söyler.¹⁰⁴

Birincisi: Nehyin harama delalet etmesidir.¹⁰⁵ Ona göre yasağa konu olan şeyin hükmü haramlıktır. Bu hüküm aksi bir delil olmadıkça

¹⁰³ Kitabın muhakkiki Ahmed Muhammed Şakir bu konuya "صفة نهى الله ونهى رسوله" başlığını, müstakil ve hassas bir konu olması sebebiyle kendisinin koyduğunu söylüyor. Bk. *er-Risâle*, s. 343'de 1 nolu dipnot.

¹⁰⁴ Şafîî, *er-Risâle*, s. 343.

¹⁰⁵ Şafîî, *er-Risâle*, s. 343.; Şafîî, *Cimâ'u'l-İlm*, s. 91.; Krş.: Müzenî, *el-Emru ve'n-Nehy*, s. 156.

değişmez ve nehyin delaleti başka türlü yorumlanamaz. O bunu şöyle ifade etmektedir: “ على لسان نبيه، فإذا نهى رسول الله عن الشيء من هذا فالنهى محرم لا وجه له غير التحريم إلا ان يكون على معنى كما وصفت. ” / “Birincisi: Allah (c.c.)’ın nehyettiği şeyin haram (yasaklanmış) olmasıdır ki o şey, Allah (c.c.)’ın kitabında veya O’nun elçisinin ağzından bir delalet bulunmadıkça helal olmaz. Şu halde Resulullah (a.s.) bu kabil bir şeyi nehyetinde bu nehiy haramdır. Belirttiğim gibi, özel bir mana olmadıkça haram kılma dışında bir anlamı olmaz.”¹⁰⁶ Şafiî Resulullah (a.s.)’ın nehiyleri arasında hiç bir ayrım gözetmediğini, eğer gözetilecekse bunun da yine Resulullah (a.s.)’tan gelen bilgiye göre olacağını vurgulamaktadır.¹⁰⁷

YORUM:

Halk arasında yanlış bir bilgi vardır. İnsanlar sünnetin Hz. Peygamberin emrettiği şeyler, farzın da Allah’ın emrettiği şeyler olduğunu zannederler. Haram ile mekruh arasında da bu tür yanlış anlayışlar vardır. İmam Şafii bunlara cevap vermektedir. Halbuki farz, emredilip de yapılmaması halinde cezası olan emirlerdir. Sünnet ise yapılması halinde sevabı olan, yapılmaması halinde günahı olmayan emirlerdir. Bunların hepsi ise Allah tarafından emredilmiştir. Allah bunların bazısını Kuran’da zikretmiş, birkısını da Peygamberine söyletmiştir. Bunların hepsi Allah’ın koymuş olduğu hükümlerdir, diyoruz. Haram hukuken korunmaz, mekruh ise hukuken korunur. Başka bir ifade ile haram ifsad eder, mekruh ifsat etmez. Yoksa hepsi Allah’ın bir buyruğu olmaktadır. İşte Şafii bunları anlatmaktadır ki, tamamen haklıdır. Hatta diğer müçtehitlerin görüşleri de böyledir.

Şafiî bu şekilde harama delalet eden nehiyleri çeşitli misallerle açıklamaktadır. Söz gelimi, normal şartlarda bütün kadınlar erkekler için haramdır. Dolayısıyla bir kadının bir erkeğe helal olması ancak hukukî (şer’î) nikâhla mümkün olur. Bir nikâhın meşru olması, yani hukuk(şer’)a

¹⁰⁶ Şafiî, *er-Risâle*, s. 343.; a.mlf.: *el-Um*, VII/291.

¹⁰⁷ Şafiî, *el-Um*, VII/291.; a.mlf.: *Cimâ‘u’l-‘İlm*, 91.

uygun olması için de bazı şartların bulunması gerekir.¹⁰⁸ Şafî'ye göre nikâhın şu dört şartı taşıması gerekir: a) Evlenen kadın dul ise rızası b) Evlenen erkeğin rızası c) Kadının velisinin bulunması d) Şahitlerin bulunması.¹⁰⁹ Bu şartlarda bir eksiklik bulunursa nikâh fasit olur. Çünkü nikâh Resulullah (a.s.)'ın koyduğu sünnete¹¹⁰ aykırılık içermektedir.¹¹¹ Oysa ancak şartlarını taşıyan nikâha verilir. Böyle olmayan bir nikâh feshedilmek durumundadır. Buna karşılık nikâhta mehir, sıhhat için şart değildir. Eğer mehir belirtilmemişse bu nikâhın fesadını gerektirmez. Ancak Şafîi mehirin belirtilmesinin daha iyi olacağını söylemektedir.¹¹² Ayrıca bir kimsenin, karısıyla olan nikâh bağı devam ederken, onun kız kardeşiyle yahut halası veya teyzesiyle yapacağı nikâh, ismetinde dört hanım varken beşinci kadınla yapacağı nikâh, muta nikâhı, şığâr nikâhı, evli kadınla yapılacak nikâh, bütün bunlar nehve konu olan hususlar olup gerçekleştirilmeleri haramdır, yasaktır. Dolayısıyla feshedilmek durumundadır.¹¹³ Bu nikâh çeşitleri açıkça yasaklanmış olduğundan hukuk bunlara izin vermemiş ve batıl saymıştır.

:YORUM

Şafii kişinin karısının kızkardeşi ile yaptığı nikahı geçersiz saymaktadır. Çünkü bu adam kendisine haram olan birisi ile nikah yapmıştır. Böyle bir nikah olsa sonra karısını boşasa veya karısı ölse bu nikah geçersiz olduğu için ikinci karısını alması mihir vermesi gerekmez. Ebu Hanifeye göre ise nikah haram olmakla beraber sahihtir. Dühul de olmadığı için zina cezası verilemez. O birinci karısını boşasa ikinci karısını da alması mihrin yarısını vermesi gerekir ki, işte ihtilaf burada bulunmaktadır.

---

¹⁰⁸ Şafîi, *er-Risâle*, s. 344.

¹⁰⁹ Şafîi, *er-Risâle*, s. 344.

¹¹⁰ Burada sünnetten maksat nikahın sahih ve geçerli olması için Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından konulan bağlayıcı kurallardır.

¹¹¹ Şafîi, *er-Risâle*, s. 344-345.

¹¹² Şafîi, *er-Risâle*, s. 345.

¹¹³ Şafîi, *er-Risâle*, s. 346-347.

İmam Şafiî bunun dışında, 'bey'u'l-ğarar' (ğararlı/alданma riski bulunan alım-satım), taze hurmayı kuru hurma karşılığında satmak¹¹⁴ vb.¹¹⁵ Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yasakladığı çeşitli alım-satım muameleleri de yine açıkça nehye konu olan haramlar kapsamında saymaktadır.¹¹⁶ Şafiî burada da asıl kurala başvurmaktadır ki o da şudur: Her insanın malı başkasına haramdır.¹¹⁷ Bir kimseye ait malı başkası için helal kılan (izin verilmiş) yollar hariçtir. Bu yollar ise Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yasaklamadığı alış-verişlerdir.¹¹⁸ Haliyle Resulullah (a.s.)'in yasakladığı bir alış-veriş, aslı itibariyle haram olan bir malı başkası için helal kılamaz. Yasaklanmış bir alım-satımla işlenen ma'siyet (günah), haram olanı helal hale getiremez. Böyle bir malın helal olması ancak günah (ma'siyet) olamayan bir yolla mümkündür.¹¹⁹ Görebildiğimiz kadarıyla Şafiî'nin, nehyin tahrime delalet ettiği yönündeki bu yaklaşımında, tek gerekçe (*hüccet*) vardır ki o da Resulullah (a.s.)'in bir şeyi yasaklamış olmasıdır.¹²⁰

Resulullah (s.a.v.)'in bazı yasakları hakkında O'nun emir ve nehyi harama değil, "ihtiyar" (tercihe bırakılmış) delalet ettiğini söylüyorsunuz, bunu nasıl açıklıyorsunuz?¹²¹ Bir başka ifadeyle: Buraya kadar anlattığın nehiylere muhalif (onlardan farklı) olan nehiyelerdeki "mübahlık" yönü nedir? Biçimindeki bir soruyu cevaplarken nehyin delalet ettiği ikinci anlamı, yani nehyin kerahete delalet etmesini açıklamaktadır.

Peygamberin ribayı milsen bi mislin tarif etmesi o gün için mevcut olmayan standart kavramını anlatması içindir. Şafii için önemli, ise de bizim için hadisin önemi standartları zorunlu kılmasındadır. İlette uymak şart ile hadisin ifadesine muhalif hükümler olabilir. Şafide bunun cevazı

---

¹¹⁴ Şafiî bu tür satışlarda ariyye (bey'u'l-'arâyâ) satışını istisna etmiştir. Ariyye satışı: Bahçe sahibinin ağaç üzerindeki taze hurmayı tahmini olarak kuru hurma karşılığında satmasıdır. Çünkü Resulullah (a.s.) ihtiyaca binaen bu tür satışa izin vermiştir.

¹¹⁵ Müzenî, *el-Emru ve'n-Nehy*, s. 156.

¹¹⁶ Şafiî, *er-Risâle*, s. 348.

¹¹⁷ Şafiî, *Cimâ'u'l-İlm*, s. 95.

¹¹⁸ Şafiî, *er-Risâle*, s. 348.

¹¹⁹ Şafiî, *er-Risâle*, s. 349.

¹²⁰ Şafiî, *Cimâ'u'l-İlm*, s. 92.

¹²¹ Şafiî, *er-Risâle*, s. 211.

vardır. İleti gasireyi Ebu Hanife kabul etmez. Biz ise hadiste Şafinin görüşünü ayette Hanefilerin görüşünü terih edriz.”

İkincisi: Nehyin “ihtiyar”a delalet etmesidir.¹²² İhtiyara delalet etmesi nehiy sigasına konu olan şehin mübah olması demektir. Mükellefin ona uyup uymaması kendi tercihine kalmıştır. Ancak bu tür nehiyler her ne kadar haramlık bildirmiyor ve ihtiyara delalet ediyorsa¹²³ da, Şafiî’ye göre çeşitli mülahazalarla bunların yöneldiği amaç genelde “edeb”tir.¹²⁴ Birçok örnekle bunu açıklayan Şafiî burada, kendilerinde kimi mübahlık yönü bulunan yasaklardan söz etmektedir.¹²⁵ Bu tür yasakların amacı haramlık (*tahrîm*) olmayıp, edebe yöneliktir.

YORUM:

Edebin bir tarifi yapılmadığından bize göre bu anlaşılmamaktadır. Usulcülerin literatüründe böyle bir kavram yoktur veya başka bir deyişle biz böyle bir kavramı henüz bilmiyoruz.

Bu tür nehiylerle ilgili olarak Şafiî’nin verdiği örneklerden ikisi şöyledir:¹²⁶

1- Hz. Peygamber (s.a.v.), bir kat elbiseyle örtünmeyi, tek bir elbise giyinip avret yeri açık olduğu halde göğe doğru oturmayı yasaklamıştır.¹²⁷

2- Resulullah (a.s.) bir çocuğa (Ebû Seleme’ye) yemek yerken besmele çekmesini ve önünden yemesini emretmiş¹²⁸, yemeği tepesinden yemesini yasaklamıştır.¹²⁹

Şafiî benzer başka örnekler de¹³⁰ zikrettikten sonra bu hadislerdeki nehiyleri şöyle açıklıyor:

¹²² Şafiî, *er-Risâle*, s. 211. Krş.: Müzenî, *el-Emru ve’n-Nehy*, s. 156.

¹²³ Şafiî, *Cimâ’u’l-’İlm*, s. 95.

¹²⁴ Müzenî, *el-Emru ve’n-Nehy*, s. 156.

¹²⁵ Şafiî, *er-Risâle*, s. 349.

¹²⁶ Şafiî, *er-Risâle*, s. 349 vd.

¹²⁷ Buhârî, *Salât* - 9, 29, Hd. No: 360, 559, I/144, I/212.; *Libâs* - 19, 20, Hd. No: 5481, 5484, V/2190-2191.; *İsti’zân* - 42, Hd. No: 5927, V/2317.; Müslim, *Libâs ve Zînet* 20, Hd. No: 2099, III/1661.

¹²⁸ Buhârî, *Et’ime* 1, 2, Hd. No: 5061, 5062, V/2056.; Müslim, *Eşribe* - 13, Hd. No: 2022, III/1599.

¹²⁹ Şafiî, *er-Risâle*, s. 350.; a.mlf.: Şafiî, *Cimâ’u’l-’İlm*, s. 95.

“Kendi mülkiyetimde olan bir fiili yahut hiç kimsenin mülkü olmayıp benim için mübah olan bir fiili yapmaktan nehyediliyorsa bu tercihe bırakılmış (*nehyu ihtiyarîn*) nehiydir. Bunları yapmamız (*irtikâp*) gerekmez. Bir kimse bu tür fiilleri yapmayı kastettiğinde bundan dolayı asi olur.”¹³¹

Buna göre bir kimse, yasak olduğunu bile bile yemeği önünden yemez veya yemeğin tepesinden yerse yaptığı bu eylemden dolayı günah işlemiş olur.¹³² Derhal Allah (c.c.) af dilemesi (istiğfar etmesi) bir daha yapmamalıdır.¹³³ Fakat yemek kendisine haram olmaz.¹³⁴ Çünkü yemeğin kendisi başka, onu yeme biçimine ilişkin fiil başkadır. Yemeğin kendisine helal olması için bir şey gerekmiyor, zira yemek zaten helaldir. O halde kişi için helal olan yemek, onu yeme biçimine dair yasağın ihlalinden dolayı haram olmaz.

Neyhe konu olan bu tür fiillerin bir açıdan emredildiğini bir açıdan ise nehyedildiğini söyleyen Şafiî bu hadisler söz konusu edilen fiillerde kişinin bir şeyi yapmaktan nehyedildiğini, onlarda nehyidelen kısmın dışındaki şeyleri de yapmakla emrolunduğunu ifade etmektedir.¹³⁵ Şafiî diyor ki:

“Bu hadislerdeki yasakları ihlal eden kimsenin günahkâr (asi) olduğunu sadece, o kimsenin, Resulullah (a.s.)’ın o fiilleri yasakladığını bile bile işlemesinden dolayı söyledim. Yasağı bilmesi onun aleyhinde bir delil (*hüccet*)dir.”¹³⁶

Hem emir hem de yasak içeren hadisleri bu şekilde açıklayan İmam Şafiî buradaki yasakların gerekçeleri hakkında ise şu yorumu yapmaktadır:

---

¹³⁰ Bk. Müzenî, *el-Emru ve'n-Nehy*, s. 156.

¹³¹ Şafiî, *Cimâ'u'l-İlm*, s. 95.

¹³² Şafiî, *er-Risâle*, s. 353.; a.mlf.: Şafiî, *Cimâ'u'l-İlm*, s. 95.

¹³³ Şafiî, *er-Risâle*, s. 353.

¹³⁴ Şafiî, *Cimâ'u'l-İlm*, s. 95-96.

¹³⁵ Şafiî, *er-Risâle*, s. 351.

¹³⁶ Şafiî, *Cimâ'u'l-İlm*, s. 96.

“Nehiy şuna delalet ediyor ki, Hz. Peygamber (s.a.v.) kişinin bir kat elbiseyle örtünmesini ve tek bir elbise giyinip avret yerini açarak durmasını yasaklaması, avret yerinin açık olmasından dolayıdır. O kimseye elbisesiyle avret yerini örtmesi söylenmiştir. Dolayısıyla avret mahallini açmaktan nehyedilmesi, elbisesini giymekten nehyedilmesi anlamına gelmez ki onu giymesi haram olsun. Aksine Hz. Peygamber (s.a.v.), kişiye avret yerini örtecek şekilde giyinmesini emretmiştir.”¹³⁷

Şafii'nin bu izahından anlıyoruz ki, ona göre bir şeyin emredilmesi, tersinin (zıddının) yasaklanması anlamına geldiği gibi, bir şeyin yasaklanması da onun tersinin emredilmesi anlamına gelir.

“Kişinin yemeği önünden yemesi de tamamını yemesi de mübah olunca, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in çocuğa önünden yemeyi emretmesi, yemeği tepesinden (ortasından) yemeyi yasaklaması, ancak önünden yemenin edep olmasından dolayıdır. Çünkü bu (bu şekilde yemek), beraber yediği kimsenin nazarında kendisi için daha güzel ve çirkin yiyiştten ve aç gözlülükten daha uzaktır. Resulullah (a.s.)'ın yemeği tepesinden yemeyi yasaklaması da, ona bereketin üstten gelmesi sebebiyledir. Bu ise kişinin lehine olan bir şeydir.”¹³⁸

Şafî, bu durumun zihinlerde soru işaretine neden olabileceğini düşünmüş olmalı ki: “Peki, ‘bu kimse asidir. Nikâh ve alış-veriş konularındaki yasaklara aykırı davranan da asidir” diyorsunuz, bu ikisini birbirinden nasıl ayırıyorsunuz?’ diye sorulursa şöyle derim:” şeklinde problemi dile getirmiştir. Onun bu soruya verdiği cevap yahut problemi çözmesi şöyledir:

“İki masiyet arasında bir ayırım yapmıyorum. Çünkü her ikisini yapanı da ‘âsî’ olarak niteledim. Ancak bazı masiyetler bazılarında daha büyüktür.”¹³⁹

---

¹³⁷ Şafî, *er-Risâle*, s. 351.

¹³⁸ Şafî, *er-Risâle*, s. 352.; Krş.: Müzenî, *el-Emru ve'n-Nehy*, s. 156.

¹³⁹ Şafî, *er-Risâle*, s. 354.

Şafîî'nin bu meseledeki temel yaklaşımı bir eylem içerisinde emredilen ile yasaklananı birbirinden ayırmaktır. Dolayısıyla kişi aslında kendisi için mübah olan bir şeyi yaparken onun içinde masiyet işlememelidir. Örneğin, bir kimse adet gören (hayızlı) eşiyile cinsel ilişkide bulunması yasaktır. Bu Kur'ân ayetiyle sabittir.¹⁴⁰ Bir kimsenin eşiyile cinsel ilişkide bulunması aslen mübahtır. Dolayısıyla haram olan cinsel ilişkinin bizzat kendisi değil, onun, kadının özel durumda olduğu halde yapılmasıdır.¹⁴¹

Kanaatimizce İmam Şafîî'nin yasak yorumunda en dikkat çeken hususlardan biri, çok fakîhâne bir yöntemle izah etmiş olduğu nehyin bu ikinci türüdür. Nitekim İbnu's-Subkî'nin belirttiğine göre babası Subkî Şafîî'nin burada verdiği örnekler hakkında Keşfu'l-Lubs 'ani'l-Mesâilî'l-Hams adlı bir eser yazdığını ifade ediyor.¹⁴² Yalnız burada, onun yemekte besmele çekilmesi, önünden yenilmesi, tepesinden yenilmemesine dair emir ve yasak hakkındaki izahlarıyla ilgi karmaşık gibi gözükken bir husus vardır ki, sonraki usulcülerin de kimi yanlış anlamalarına yol açmıştır. Bizim bu meseleyle ilgili bir vesileyle yaptığımız tespitlerimiz şöyledir:¹⁴³

Yemekte besmele çekmek, sağ elle ve önünden yemek: Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *Ey çocuk! Besmele çek, sağ elinle ve önünden ye!*¹⁴⁴ Önemli bir ahlakî öğreti içeren bu hadisdeki emir sigasının yorumunda fakihler çeşitli görüşler beyan etmişlerdir.

Âmidî ve Beydâvî gibi bazı âlimler bu hadisin nedbe (*mendûb*) delalet ettiğini ileri sürmüşlerdir.¹⁴⁵ Râzî, Taftâzânî ve Abdulaziz el-Buhârî gibi bazı âlimler ise menduba yakın olduğunu söylemişlerdir.¹⁴⁶ Nedb ile

¹⁴⁰ [وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَجِيضِ قُلْ هُوَ أَذَىٰ فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَجِيضِ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ] “Sana kadınların ay halini sorarlar. De ki: O, bir rahatsızlıktır. Bu sebeple ay halinde olan kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri vakit, Allah'ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın. Şunu iyi bilin ki, Allah tevbe edenleri de sever, temizlenenleri de sever.” Bakara, 2/222.

¹⁴¹ Bk. Şafîî, *er-Risâle*, s. 354.

¹⁴² İbnu's-Subkî, *el-İbhâc*, II/16.; Buna benzer başka fikhî meseleler hakkındaki değerlendirmeler için bk. İbnu's-Subkî, *Tabakâtu's-Şâfi'iyye*, II/167 vd.

¹⁴³ Pala, *Emir ve Yasaklar*, s. 354-357.

¹⁴⁴ Hadisin tahriri yukarıda geçti.

¹⁴⁵ Âmidî, *İhkâm*, II/207.; Beydâvî, s. 42.; İsnævî, *Nihâye*, II/17.

¹⁴⁶ Râzî, *Mahsûl*, I/201.; Taftâzânî, *Telvîh*, I/287.; A. Buhârî, , I/255.

te'dîb arasındaki fark şudur: Nedb, uhrevi maslahata yönelik teşviktir. Yani ahirette sevap elde etmek amacına matuf bir teşviktir. Te'dîb ise, ahlakın güzelleşmesi ve davranışların düzeltilmesine yönelik bir teşvik olup¹⁴⁷ böylece kişide fitrî davranışların sevap kazanma maksadına matuf işlere yönelmesine sebep olacak bir meleke meydana getirir.¹⁴⁸

Bu hadisin delaletine ilişkin olarak İmam Şafî'nin görüşünü tespit konusunda sonraki âlimlerin sıkıntı çektikleri gözlenmektedir. Şöyle ki; İbn Abdışşekur, İmam Şafî'nin, bu hadisdeki emrin vucuba delalet ettiği görüşünde olduğunu söylemiş, ardından da bu görüşün "uzak" olduğunu belirterek isabetli olmadığını ifade etmiştir.¹⁴⁹ Belli ki o Şafî'nin bu görüşte olduğunu söyleyen kimi şâfiî âlimlerin nakillerine dayanarak bunu ifade ediyor. Örneğin İbn Hacer'in naklettiğine göre Hafız Irâkî Tirmizî er-Risale'ye atıfla Şafî'nin vucup görüşünde olduğunu ifadet etmiştir.¹⁵⁰ Ancak, Şafî bu emrin vucuba delalet ettiğini söylemiyor; aksine bu emrin sadece edebe delalet ettiğini söylüyor.¹⁵¹ Nitekim Şafî'nin talebesi ve arkadaşı İmam Müzenî de bu manayı teyit etmektedir.¹⁵² Ne var ki, Şafî'nin konuya ilişkin devam eden açıklamalarında bu hadisdeki emrin te'dîb ifade etmesine rağmen buradaki emrin gereğini yapmamanın kişiyi günahkâr edeceğini belirtmesi dikkat çekicidir.¹⁵³ İşte bazı âlimlerin, bu hadisdeki emrin vucuba delalet ettiği anlayışını Şafî'ye nispet etmeleri de kanaatimizce buradan kaynaklanmaktadır. Şafî bu emrin edebe delalet ettiğini, dolayısıyla bilerek bu emre aykırı davranan kişinin günahkâr olacağını er-Risale'de *asi olur* şeklinde ifade ederken,¹⁵⁴ Cimâ'u'l-İlm ve el-Umm'de daha açık olarak *günah işlemiş olur* şeklinde ifade etmektedir.¹⁵⁵ Bununla birlikte Şafî'nin, her iki ifadeden aynı şeyi

¹⁴⁷ Taftâzânî, *Telvîh*, I/287.; İbn Abdışşekur, *Musellemu's-Subût*, I/372.; Ensârî, *Fevâtihu'r-Rahamût*, I/372.

¹⁴⁸ Bedahşî, II/17.

¹⁴⁹ İbn Abdışşekur, *Musellemu's-Subût*, I/372.; Ensârî, *Fevâtihu'r-Rahamût*, I/372.

¹⁵⁰ Bk. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, IX/522.; Krş.: Munâvî, *Feydu'l-Kadîr*, I/298.

¹⁵¹ Şafî, *Risâle*, s. 352.

¹⁵² Müzenî, *el-Emr ve'n-Nehy*, s. 156.

¹⁵³ Şafî, *Risâle*, s. 353-354.; İsnevî, *Nihâyetu's-Sâl*, II/20.

¹⁵⁴ Şafî, *Risâle*, s. 353.

¹⁵⁵ "أمر الأكل أن يأكل مما يليه ولا يأكل من رأس الثريد ولا يعرس على قارعة الطريق فإن أكل مما لا يليه أو من رأس الطعام أو عرس على قارعة الطريق أثم بالفعل الذي فعله إذا كان عالماً بنهي النبي صلى الله عليه وسلم" / Bk. Şafî, *el-Um*, VII/292.; Ayrıca bkz. *Cimâ'u'l-İlm*, s. 95.

kastettiği bellidir. Nitekim İbnu's-Subkî bu her iki ifadeyi birlikte Şafii'ye atıfla: "كان آثما عاصيا" / *kâne âsimen âsiyen* şeklinde vermiştir.¹⁵⁶

Bu durumda şöyle bir problem ortaya çıkmaktadır. Yapılması yasaklanmış bir eylemin yapılmasının veya yapılması emredilmiş bir eylemin yapılmamasının kişiyi günahkâr edebilmesi için, o eylemin ya kesin surette yasaklanmış olması, bir başka ifadeyle nehyin tahrime delalet etmesi, ya da o eylemin kesin olarak emredilmesi, diğer bir ifadeyle emrin vucuba delalet etmesi gerekir. Hâlbuki burada Şafii söz konusu hadisdeki emir sigasının sadece edebe delalet ettiğini söylüyor. Ardından da buna aykırı davranışın kişiyi günahkâr edeceğini belirtiyor. Acaba Şafii burada bir çelişki içinde midir, yoksa başka bir şey mi kastetmiştir? Gerçekten onun ilk bakışta karmaşık görünen bu ifadelerinden anlaşılan o ki, buradaki emir sigası hem pozitif hem de negatif (emrin zittinin mucibi) anlamda edebe de delalet etse, ona göre bir müeyyide söz konusudur. Doğal olarak buradan, edebe uygun davranmanın kişiye sevap getireceği sonucu da çıkar. Nitekim bazı âlimler bunu dile getirmişlerdir. Ne var ki, böyle bir müeyyidenin Şafii'ye göre tahrime delalet eden yasağı ihlal etme veya vucuba delalet eden emre aykırı davranmanın müeyyidesiyle aynı derecede olmadığı anlaşılmaktadır. Onun bunu nasıl açıkladığını yukarıda gördük. İşte onun söz konusu izahı da bunu destekler niteliktedir. Yukarıda da ifade edildiği gibi Şafii yemeği önünden yememenin kişiyi günahkâr edeceğini söylemesine rağmen, o kişinin bu şekilde yemek yemesinin haram değil, mübah olduğunu belirtmesi bu problemin doğmasına neden olmuştur. Çünkü o, alış-veriş ve nikâhla ilgili yasaklara aykırı davranışlar konusunda, onların kişiyi hem günahkâr edeceğini hem de o işleri yapmanın haram olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁷ Şafii'nin bu yaklaşımlarından çıkan sonuç şudur; edebi mendup kapsamında değerlendirenlerin bunda kısmen isabetli oldukları söylenebilir. Ancak bu, bazı mendupların terki halinde günah söz konusu olursa geçerlidir. Aksi halde, "yapılmasında sevap bulunan, yapılmaması

¹⁵⁶ İbnu's-Subkî, *İbhâc*, II/16.

¹⁵⁷ Şafii, *Risale*, s. 343-348.

halinde ise ceza bulunmayan” olarak tanımlanan¹⁵⁸ mendup kapsamında düşünülmesi durumunda bu isabetli değildir. Bu durumda edebi müstakil olarak düşünenlerin yaklaşımları doğru olabilir. Ancak bu yaklaşımda da edeb terki halinde müeyyidesi olmayan bir kategori olarak görüldüğünden burada da sıkıntı olur. Bu durumda çözüm, Şafii'nin kastettiği edebın sonraki âlimlerin tanımladığı edebden farklı olduğunu kabul etmektir diye düşünüyoruz. Nitekim Behît el-Mutî'î edebın sevap getirebileceğini ve edebi nedb kapsamında görenlerin de bu sebepten hareket etmiş olduklarını ifade etmektedir.¹⁵⁹ Ancak şunu belirtmeliyim ki, bu şekilde edep kategorisinde görülen kimi mendup davranışların terki halinde -kesin haramın günahı gibi olmasa da- günah terettüp edeceğini açıkça ortaya koyan Şafii'nin bu yönteminin, sonraki usulcülerce hatta şâfiîlerce bile izlenmediğini söyleyebiliriz.

Bu hadise aykırı davranan kimsenin Şafii tarafından günahkâr sayıldığını tespit eden¹⁶⁰ İbnu's-Subkî, bunu gerekçe göstererek bu hadisi te'dîb için örnek vermenin uygun olmadığını söylemiş, ancak alternatif bir örnek de zikretmemiştir.¹⁶¹ Onun, bu hadisin siganın edebe delaletine iyi bir örnek olmadığı yönündeki düşüncesine katılamıyoruz. İbn İmâmil-kâmiliyye (ö. 874/1469) onu bu yönden zımnen eleştirmiştir.¹⁶² Çünkü onun, Şafii'nin sözü edilen görüşüne dair tespiti doğru olmakla beraber, Şafii'ye göre hadisin, sadece te'dîbe delalet ettiği hususu dikkatinden kaçmış olmalı. Nitekim kendisi de bunu fark etmiş olmalı ki, bir başka usul eserinde emir sigasının edebe delaletine örnek bağlamında zikrettiği bu hadis için: “وهذا المثال صحيح” / “Bu örnek doğrudur.”¹⁶³ Demek durumunda kalmıştır. Burada bir başka yanlış anlamaya da işaret etmek isterim. Çağdaş yazarlardan Abdulkerim en-Nemle er-Risale (s. 352)'ye

¹⁵⁸ Şîrâzî, *Şerhu'l-Luma'*, I/106.; Serahsî, *Usûl*, I/17.

¹⁵⁹ Mutî'î, II/246-247.

¹⁶⁰ İbnu's-Subkî, *İbhâc*, II/16.; *Tabakâtu's-Şafiiyyeti'l-Kubrâ*, Thk: Abdulfettâh Muhammed el-Hulv-Mahmûd Muhammed et-Tenâhî, Matbaatu'l-Halebî, Kahire, 1964, II/167.; İbnu's-Subkî burada **Risâle** şârihi Sayrafi'nin de bu görüşü doğruladığını ifade etmektedir. Ayrıca babası Subkî'nin bu ve buna benzer birkaç meseleyi ihtiva eden beş mesele hakkında **Keşfu'l-Lubs 'ani'l-Mesâili'l-Hams** adında bir eserine de atıfta bulunmaktadır. (İbnu's-Subkî, *İbhâc*, II/16.)

¹⁶¹ İbnu's-Subkî, *İbhâc*, II/16.

¹⁶² İbn İmâmil-kâmiliyye, *Teysîru'l-Vusûl*, III/147.

¹⁶³ İbnu's-Subkî, *Raf'u'l-Hâcib*, II/497.

atıfla: "Şafii dedi ki, bu hadisdeki emir vucuba delalet eder" biçiminde bir ifade nispet etmiştir¹⁶⁴ ki Şafii'nin böyle bir ifade kullanmadığı yukarıdaki açıklamalardan anlaşılmaktadır.

Bize göre de, hadisdeki emir sigasının mucebi edebe delalet etmektedir. Ancak, Hz. Peygamber (s.a.v)'in ahlakın güzelleşmesini temin için gönderilmesi, İslamiyetin temel hedefinin de her yönüyle erdemli insanı yetiştirmek olduğunu göz önüne alırsak, hadiste aynı zamanda bir mendubiyetin de bulunduğunu söyleyebiliriz. Çünkü erdemli ve ahlaklı insanın yetişmesinde terğib ve teşviklerin rolü büyüktür. Bu bakımdan, hadis edeb amaçlı nedbe delalet etmektedir de diyebiliriz.

YORUM:

Bizim burada geçmişteki fıkıhçıların bir konuyu incelerken onların usul ve yöntemlerinden, ortaya koydukları düşünce ve fikir yürütmelerinden ele alıp kullanmamız gereken şey günümüzün sorunlarını çözmeye onlardan nasıl istifade edebileceğimiz olmalıdır. Onun için buradaki edepten maksadın bizim için mesela günümüzün protokolü olabilir. Ve mesela günümüzün modası veya örfü olabilir. Yine mesela o gün yemek elle yeniyordu, kaşık yoktu. Bugün ise hep bereber bir masaya oturup herkesin kaşığı, bardağı ve tabağı ayrı ve önünde olduğu halde birlikte yemek yiyoruz. Buna göre mesela aramızdan birinin başkasının tabağından eliyle onun yemeğini alıp yemesi edebe aykırıdır. Veya bir başkasının bardağından su içmesi edebe aykırı olabilir. Biz Peygamberin bu tür emir ve nehiylerini ancak Kur'an ın örnek olarak "yemeği ayrı ayrı veya beraber yemenizde bir beis yoktur" şeklinde dile getirdiği ayetin (Nur 24/ 61) getirdiği esaslar dahilinde değerlendiririz. Kişilerin tarih olmuş görüşlerinden yararlanmamız lazım geldiğine inanıyoruz. Bu sebeple geçmişten yararlanmamak abes görülecek bir iştir. Fakat onların sözlerini aynen alıp uygulamak ve uyulması gereken sözler olarak kabul etmek de batıl bir anlayıştan başka bir şey olamaz.

¹⁶⁴ İsfehânî, *Şerhu'l-Minâc*, I/310'da 5 no'lu dipnot.

Burada Şafîî'nin nehiylerle ilgi başka bir tespitine de yer vermek istiyoruz ki o da hadislerdeki emir ve yasakların illetleri meselesidir. Biz, bu meselede onun nehiylerle ilgi bakış açısını yansıtacak özet bilgiyle yetineceğiz.

Şafîî helal olan şeyleri, Allah (c.c.)'ın, kitabında ve Resulullah (s.a.v.)'ın vasıtasıyla yasakladığı şeylerin dışında kalan hususlar olarak niteler.¹⁶⁵ Yani helaller, Kur'ân ve sünnette kendileriyle alakalı yasakların dışında kalan hususları kapsamaktadır. Örneğin " [...وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا...] " / "Halbuki Allah, alım-satımı helâl, faizi haram kılmıştır."¹⁶⁶ Ayeti ile " [يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ] " / "Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret olması hali müstesna, mallarınızı, batıl (haksız ve haram yollar) ile aranızda (alıp vererek) yemeyin."¹⁶⁷ Ayeti. Bu ayette söz konusu olan helal alış-veriş, onun hakkında varid olan yasaklar dışında kalan alış-veriştir.¹⁶⁸ Dolayısıyla yasaklanan alış-verişler haram kapsamındadır.

İmam Şafîî hadislerde yer alan yasakların, yasaklanma sebeplerinin bazen başka bir hadisin delaletiyle anlaşılabilceği tespitini yapar. Bunu şu örnekle açıklamaktadır: Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hadislerinde şöyle buyurmuştur: "Sizden biriniz, (din) kardeşinin evlenmek istediği kimseye (kadına) evlenmek için talip olmasın."¹⁶⁹ Şafîî diyor ki:

"Şayet Hz. Peygamber (s.a.v.)'den, bir kimsenin din kardeşinin talip olduğu kadına evlenme teklifinde bulunmasını yasaklamasının özel bir anlam ve sebebinin bulunduğunu gösteren bir delalet gelmemiş olsaydı, zahirdeki mana, kişinin başkasının talip olduğu kadına talip olması, bu girişime başladığı andan o işten vazgeçene kadar haram olurdu."¹⁷⁰

¹⁶⁵ Şafîî, *er-Risâle*, s. 232.

¹⁶⁶ Bakara, 2/275.

¹⁶⁷ Nisâ, 4/29.

¹⁶⁸ Şafîî, *er-Risâle*, s. 232.

¹⁶⁹ Buhârî, *Nikâh* - 45, Hd. No: 4848, V/1975.; Müslim, *Nikâh* - 38, Hd. No: 1408, II/1028.; Ebû Dâvûd, *Nikâh* - 17, Hd. No: 2081, I/634.; Tirmizî, *Nikâh* - 37, Hd. No: 1134, III/440.; Nesâî, *Buyû'* - 19, Hd. No: 3238, 3240, VI/280.; İbn Mâce, *Nikâh* - 10, Hd. No: 1867, I/600.; Dârimî, *Nikâh* - 7, Hd. No: 2176, II/181.

¹⁷⁰ Şafîî, *er-Risâle*, s. 307-308.

Şafî'nin burada kastettiği şey şudur; Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bu yasağının özel bir sebebi vardır. Eğer bu sebep olmasaydı, ya da buna dair bir Resulullah (s.a.v.)'tan bize bir bilgi ulaşmasaydı, bir kimsenin evlenme teklifinde bulunduğu kadına başkasının talip olma girişimi, birinci kimsenin girişiminden vazgeçmesi zamanına kadar haram olurdu. Bu yasağın özel bir sebebi olduğunu gösteren delil nerede diye soran kimseye Şafî'nin verdiği cevap şudur:

“Ebû Seleme b. Abdurrahman'ın rivayet ettiğine göre, Fatıma binti Kays'ı kocası boşamış. Hz. Peygamber (s.a.v.) de ona İbn Ümmi Mektum'un evinde iddet beklemesini emretmiş ve iddetin bitince bana bildir demiştir. Fatıma binti Kays diyor ki: iddetim bitince, Muaviye b. Ebî Süfyan ve Ebû Cehm'in bana evlenme teklifinde bulduklarını Resulullah (s.a.v.)'a söyledim. Bunun üzerine O da şöyle dedi: 'Ebû Cehm sopasını omzundan indirmez. Muaviye ise yoksuldur, malı mülkü yoktur. Sen, Üsâme b. Zeyd ile evlen.' Fatıma binti Kays'ın: 'ben ondan hoşlanmıyorum' demesi üzerine Resulullah (s.a.v.): 'sen Üsâme ile evlen' buyurdu. Ben de onunla evlendim. Allah (c.c.), onu benim hakkımda hayırlı kıldı ve onunla mutlu oldum.”¹⁷¹

Şafî, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in buradaki sünneti diğer hadisteki yasakla alakası bakımından iki hususa delalet ettiğini söylemekte ve onları şu ifadeleriyle net bir şekilde açıklamaktadır:

“Birincisi şudur: Hz. Peygamber (s.a.v.) biliyor ki Muâviye ve Ebû Cehm'den birinin ona (Fatıma'ya) evlenme teklifi diğerinkinden sonradır. Resulullah (s.a.v.) Fatıma'yı o ikisinden biriyle evlenmekten menetmemiş ve ona: 'biri evlenme talebinden vazgeçmedikçe ötekinin sana talip olma hakkı yoktur dememiş, onların evlenme talebinden sonra, onun Üsâme ile evlenmesini istemiştir. Buradan Fatıma binti Kays'ın onlardan biriyle evlenmeye razı olmadığı sonucunu çıkarıyoruz. Şayet razı olsaydı, Hz. Peygamber (s.a.v.) ona razı olduğu kimseyle evlenmesini emrederdi. Fatıma'nın kendisine evlenme teklifinde bulunanları Resulullah (s.a.v.)'a

---

¹⁷¹ Müslim, *Talâk* - 6, Hd. No: 1480, II/1114.; Ebû Dâvûd, *Talâk* - 39, Hd. No: 2284, I/695.; Tirmizî, *Nikâh* – 37, Hd. No: 1135, III/441.

bildirmesi, onlarla evlenmeye izin vermediğini (razı olmadığını) bildirmek anlamına gelir. Belki de onun bu tutumu Peygamberle bir istişaredir. Onlardan birisiyle evlenmeye razı olduğu halde Resulullah (s.a.v.) ile istişare etmesi uygun olmazdı. İkinci husus: Hz. Peygamber (s.a.v.) Fatıma'ya Üsâme b. Zeyd ile evlenmesini teklif etmiştir. Bundan anlaşılıyor ki, ona evlenme teklif ettiği durum ile birine dünür olmayı yasakladığı durum ayrıdır. Kadın kendisini evlendirmesi için velisine izin vermedikçe, birinin dünür olması meşrudur, diğerinin dünür olması gayrimeşrudur diye ayırım yapacak bir husus burada yoktur. Eğer kadının velisi onu evlendirmişse, her iki tarafında bu akde uyması gerekir ve kadın kocasına helal olur. Bundan önceki durumu ise birdir; yani velisi, kadının iznini almadıkça onu evlendiremez ve burada kadının meylinin bulunup bulunmaması aynıdır (fark etmez)."¹⁷²

YORUM:

Burada anlatılan hadis, şafiye göre sahih olabilir. Belki bu hadis eksik de olabilir. Diğer taraftan kadın taliplerini reddetmiş ve onlar da çekilmiş olabilirler. Kadın çekilmiş eski taliplerinden birine kendi tercihinine göre reddettiği teklifi kabul ettiğini bildirebilir. Biz eğer erkek küfüv ise ve başkasına talip olmamış ise dinen kadının başka erkekle evlenme görüşmesinde bulunmasını haram sayarız ama nikaha mani görmeyiz. Çünkü asıl olan, eğer bir delalet yoksa sadece haram, fesadın illeti olmamasıdır.

2.4. Nehyin Fesada Delalet Etmesi

Daha önce nehiy sigasının delalet ettiği anlamın haramlık (*tahrîm*) olduğunu söyledik. Bu delalete göre nehiy doğurduğu bir sonuç söz konusudur. Nehiy sigası tahrime delalet ediyorsa, bu ne anlama gelmektedir? Nasıl bir netice ortaya çıkmaktadır. İşte nehiyin fesada delalet edip etmemesinin anlamı budur. Bir başka deyişle nehiyin fesada

---

¹⁷² Şâfiî, *er-Risâle*, s.310-311.

delaleti meselesinde söz konusu olan nehyin fikhî/hukukî etkisidir. Nehiy sigasının tahrime delalet etmesi ne tür fikhî/hukukî neticeler doğurmaktadır? Bu konudaki tartışmaların ayrıntısı bir tarafa, görüşlere genel tarzda işaret ederek İmam Şafîî'nin yaklaşımını izah etmeye çalışalım.

Bu mesele İslam hukukunda hukukî işlemlerin hükümsüzlüğüne dair doktriner fikirlerin üzerine bina edildiği metodolojik mesele olduğundan ayrı bir önemi haizdir.¹⁷³ Nehyin fesada delaleti konusunda genel kanaatleri tespit etmek her ne kadar mümkün olsa da, ayrıntılardaki farklılıkları netleştirebilmek için ekollerin, nehyi kısımlara ayırmalarının yanı sıra sıhhat, fesat ve butlan kavramlarına yükledikleri manaların da göz önüne alınması gerekir. Zira 'Alâî'nin dediği gibi konuya ilişkin görüşler ve bunların nakli konusunda çok farklılıklar bulunmaktadır.¹⁷⁴ O nedenle biz görüşleri ve yaklaşım tarzlarını özet biçimde vermenin uygun olacağını düşünüyoruz. Bu konuda genelde iki yaklaşım bulunmaktadır: Birincisi, nehyin fesada delalet etmediğini, aksine nehye konu olan şeyin meşruiyetine delalet edebileceğini savunan görüş, ikincisi de nehyin fesada delalet ettiğini savunan görüştür.

YORUM:

Nehiy fesada delalet ediyorsa yapılan aktin geçerliliği, hakemlerin karar verdiği veya tarafların kabul ettiği tarihten itibaren ortadan kalkmış olur. Butlanda ise baştan itibaren sanki akit yapılmamış gibidir, ilk evvelinden itibaren artık akit yoktur. Fakat nehyi fesada veya butlana delalet etmiyorsa o zaman bu akit sahih olup verilen zarar tazmin ettirilir. Bunlar dilin hususiyetinden kaynaklanan şeylerdir. Hadislerin buna göre değerlendirilmesi yanlıştır. Bize göre hadislerde yalnız ibari manalar geçerli olmalıdır. Ayetlerin ise delaletlerini ortaya koyarken varsayımlarımıza

¹⁷³ Bu konuda yapılmış bir çalışma için bk. Apaydın, Hacı Yunus, *İslam Hukukunda Hukuki İşlemlerin Hükümsüzlüğü*, (Yayımlanmamış doktora tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1989.

¹⁷⁴ Alâî, *Tahkîku'l-Murâd fi Eenne'n-Nehye Yektedî'l-Fesâd*, Thk: İbrahim Muhammed Selkîni, Dâru'l-Fikr, Dimaşk, 1982, s. 285.

dayanırız. Çağımızda var olan sorunları bizim bu varsayımlarımızla çözmeye çalışırız. Ancak bunların hangisinin daha doğru olduğu meselesi, uygulamadaki başarı ile ölçülür. Bilindiği gibi doğrular ve doğru davranışlar meselesi de zaman ve mekana göre, hatta şahıs ve şartlara göre değişebilir.”

Birinci Yaklaşım: Bu genel olarak Hanefilerin benimsediği görüştür.¹⁷⁵ Kısaca ifade edecek olursak bunun izahı şudur; Bu görüş sahipleri yasağa konu olan fiilleri şu şekilde bir gruptandırma yaparlar:¹⁷⁶

1- Li-aynihi kabîh/haram: Bizzat kendisindeki çirkinlikten dolayı yasaklanan fiiller. Bunlar iki türdür:

a) Vad'î/aklî bakımdan çirkin/kötü olup yasaklananlar. Yani söz konusu fiilin çirkinliği şer'(din)in bildirmesine bağlı olmaksızın kendiliğinden çirkin olan fiillerdir.¹⁷⁷ Mesela "sefeh"¹⁷⁸ böyledir. Akıl bu davranışın çirkinliğini kavrayabilmekte ve onun kötü olduğuna karar verebilmektedir.

b) Şer'i/hukuki bakımdan çirkin olup yasaklananlar. Mesela, abdestsiz namaz kılmak, hayvanların karınlarındaki henüz doğmamış yavruların satışı böyledir. Alış veriş mahiyeti itibariyle kişilerin maslahatlarıyla ilgili olsa da, şer'/hukuk, bu muamelenin "mütekavvim mal"¹⁷⁹ üzerinde yapılmasını istemiştir.¹⁸⁰

Her iki çeşidiyle li-aynihi haram/kabih fiiller aslen meşru değildir dolayısıyla haramdır Çünkü bu fiillerde çirkinlik onların bizatihi bir niteliği olmuştur. O nedenle bu durumdaki bir fiil meşru olamaz. Zira şeriat/hukuk

¹⁷⁵ Serahsî, *Usûl*, I/82.; Esmendî, s. 148.; Sâ'âtî, I/431.; A. Buhârî, I/379.

¹⁷⁶ Debûsî, *Takvîm*, s. 52.; Serahsî, *Usûl*, I/80.; Semerkandî, *Mîzân*, I/353.; Alâî, *Tahkîk*, s. 277-278.

¹⁷⁷ Apaydın, *Hükümsüzlük*, s. 55.

¹⁷⁸ Bir insanın, "malını yersiz ve ölçüsüz bir şekilde harcayıp, saçıp savurması, saf ve ahmak olduğu için menfaatini koruyamaması ve kolay aldatılabilir" durumda olmasına denir. Böyle olan kimseye de sefih denir. (Bk. Karaman, *Anahatlarıyla İslam Hukuku*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1986, III/59. Ayrıca bk *Mecelle*, md. 946.)

¹⁷⁹ **Mütekavvim mal:** Alım satım sözleşmelerinde mübadele edilen malın bedellendirilmeye müsait olmasıdır.

¹⁸⁰ Debûsî, *Takvîm*, s. 52.

güzel olan şeyleri meşru, çirkin şeylerin de gayri meşru olmasını amaçlamıştır.¹⁸¹

2- Li-ğayrihi kabih/haram: Başka (haricî) bir sebepten dolayı yasak olan fiiller. Bunlar da yine iki kısımdır:

a) Lâzım bir vasıf itibariyle li-ğayrihi kabih olan fiiller. Burada vasıf, söz konusu fiilden ayrılmaz (lâzım) niteliktedir. Fasit bir şart ile yapılan alış-verişler ile faizli alış-verişler böyledir. Böyle bir muamelede alış-verişin bizzat kendisi yasaklanmamış, bilakis alış-verişte mübadele edilen bedellerden birindeki fazlalık yasaklanmıştır.¹⁸² İşte bu fazlalık, alış-verişin temel unsurlarından olan bedellerden birisine sonradan arız olan bir vasıftır ve bu yasaklanmıştır.

b) Mücavir vasıf olma itibariyle li-ğayrihi kabih olan fiiller. Mücavir vasıf fiilin kendinden ayrılabilir niteliktedir. Mesela, Cuma günü ezan saatinde yapılan alış-veriş böyledir. Görüldüğü gibi burada da bir muamele olarak alış-verişin kendisi yasaklanmıyor, aksine cuma namazının kaçırılmasına sebep olacağından dolayı yasaklanıyor.¹⁸³ Öyleyse, bu tür muameleler batıl ya da fasid olarak vasıflanamaz. Çünkü akit bütün şartlarını haiz olarak gerçekleşmiştir. Ancak, söz konusu akitle ilgili olarak harici bir unsur hakkındaki yasak nedeniyle sadece dini bakımdan bir haramlık söz konusudur, hukukî bakımdan değil.¹⁸⁴

Nehyin fesada delalet etmediğini savunan Hanefilere göre, her iki çeşidiyle *li-ğayrihi* yasak olan fiillere ilişkin nehiy (yasak), yasağa konu olan fiilin, yasağa rağmen yapılmasının meşru olduğunu gösterir. Çünkü bu fiillerde çirkinlik fiillerin bizzat kendilerinden değil, harici bir sebepten kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla başka şeyin sebep olduğu çirkinlik, onların geçersiz kılınmasına neden olmamalıdır.¹⁸⁵ Debûsî yasak fiilleri bu şekilde

¹⁸¹ Debûsî, *Takvîm*, s. 53.; Serahsî, *Usûl*, I/80.

¹⁸² Debûsî, *Takvîm*, s. 52.

¹⁸³ Debûsî, *Takvîm*, s. 52.

¹⁸⁴ Zerkâ, *Medhal*, II/678.

¹⁸⁵ Debûsî, *Takvîm*, s. 53.; Serahsî, *Usûl*, I/81.

kategorize edip, hükümlerini açıkladıktan sonra "işte bu bizim âlimlerimizin mezhebi/görüşüdür" diyerek bu yaklaşımın Hanefilere ait olduğunu ifade etmiştir.¹⁸⁶

İkinci Yaklaşım: Bu da yine genel olarak Şafiî hukukçuların benimsedikleri görüştür. Onlara göre, nehiy yasağa konu olan fiilin fesadına delalet eder.¹⁸⁷ Ancak onlar bunun dil yönünden mi yoksa şer'i/hukukî açıdan mı olduğunda kendi içinde farklı görüşlere sahiptirler.¹⁸⁸ Ayrıca nehyin fesada delaleti bağlamında Şafiîler de yasağa konu olan eylemleri sınıflandırmışlardır. Bu tasnif şöyledir:¹⁸⁹

1- Fiilin kendinden dolayı yasaklanması. Mesela yalan söylemenin, haksızlık etmenin yasaklanması böyledir.

2- Harici bir sebepten dolayı yasaklanması. Cuma günü ezan saatinde alış- veriş yapmak gibi.

3- Fiildeki bir vasıftan dolayı yasaklanması. Faizli muamele yapmak, hayızlı kadınla cinsi ilişkide bulunmak bu kabildendir. Anlaşılacağı üzere bu, Hanefilerin tasnifindeki, "fiildeki ayrılmaz bir vasıftan dolayı yasak olan" kategorisine tekabül etmektedir. İşte burada Hanefilerle Şafiiler ayrılmaktadır. Hanefilere göre bu tür muameleler hukuki sonuçlarını doğururken, Şafiilere göre bunlar hiçbir hukuki sonuç doğurmaz.

Bu noktada nehyin fesada delalet etmesinin anlamını daha iyi kavrayabilmek açısından *sıhhat*, *fesat*, *butlan* kavramlarının

¹⁸⁶ Debûsî, *Takvîm*, s. 53.

¹⁸⁷ Bâkılânî, *et-Takrîb*, II/339.; Ebû Ya'îlâ, *'Udde*, II/432.; Bâcî, *İhkâm*, s. 126.; Şîrâzî, *Luma'*, s. 25.; *Şerhu'l-Luma'*, I/302.; *Tebîra*, s. 100.; Cüveynî, *Burhân*, I/204.; *Telhîs*, I/481.; Sem'ânî, I/140.; Serahsî, *Usûl*, I/82.; Ebu'l-Hattâb, I/369.; Esmendî, *Bezlu'n-Nazar*, s. 148.; Râzî, *Mahsûl*, I/344.; İbnu'l-Hâcib, *Munteha*, s. 100.; Karâfî, *Tenkîh*, s. 173.; *Nefâis*, IV/1759.; Sâ'âtî, I/431.; A. Buhârî, I/528.; İbn Muflih, *Usûl*, II/730.; Merdâvî, *Tahrîr*, V/2286.; Futûhî, III/84.

¹⁸⁸ Bâkılânî, II/340.; Şîrâzî, *Luma'*, s. 25.; Sem'ânî, I/140.; İsnevî, *et-Temhîd*, s. 293.; İbnu'l-Hâcib, *Munteha*, s. 100.; Sâ'âtî, I/433.; A. Buhârî, I/530.; İsfahânî, *Beyânu'l-Muhtasar*, II/89.; İbnu'l-Lehhâm, *el-Kavâ'id*, s. 193.

¹⁸⁹ Alâî, *Tahkik*, s. 276-277.

açıklanmasında yarar vardır. Çünkü bu kavramlar nehyin fesada delalet edip etmemesinin hukukî neticelerini gösteren kavramlardır.

1- *Sıhhat*: Sözlükte sağlam, sağlıklı, doğru, düzgün manalarına gelen sıhhat, mütekellimin usulcüleriyle fukaha tarafından farklı biçimlerde tanımlanmıştır. İçinde Şafiîlerin de yer aldığı mütekellimin usulcüleri sıhhatin tanımında ibadetler ve muamelat ayırımına özellikle vurgu yaparlar.¹⁹⁰

Önde gelen Şafiî hukukçularından Ebû İshak eş-Şîrâzî'ye göre sıhhat, *dinde itibar edilen şey veya kendisine geçerliliğin taalluk edip, maksadın hâsıl olduğu şeydir.*¹⁹¹

Cüveynî ise, sıhhatin tarifini ibadetlerde ve muamelatta olmak üzere iki ayrı açıdan verir. Ona göre ibadetlerde sıhhat, *hukukun (Şeriatin) gereklerine uygun biçimde gerçekleşen şeydir.*¹⁹² Akitler, şahitlik ve ikrar gibi muamelat konularında ise sıhhat, *bu tip muamelelerin hukukun gereğine (koyduğu şartlara, öngördüğü kurallara) göre gerçekleşmesi ve akitlerde mülkiyetin intikali gibi sonuçların doğmasıdır.*¹⁹³

Hanefiler ve bazı Hanbelî usulcülerine göre ise ibadetlerde sıhhat, *kazanın sakıt olmasıdır.*¹⁹⁴ Muamelatta ise, *yapılan muamelelerin (hukuki işlemlerin), kendilerinden beklenen sonuçları doğurmasıdır.*¹⁹⁵ Bu durumda hukuken işlemin feshi talep olunamaz. Bir başka ifadeyle Hanefiler, sıhhati batılın karşılığı olarak kullandıkları gibi, fasidin karşılığı olarak da kullanmaktadırlar. Buna göre bir şey "sahihtir" denildiğinde bununla *aslı ve vasfı itibariyle meşru olan şey* kastedilir. Şu halde batıl hem aslı hem de vasfı itibariyle meşru olmayan şey; fasid ise, aslı itibariyle meşru, ancak vasfı itibariyle meşru olmayan şey demektir.¹⁹⁶

¹⁹⁰ Bkz. Cüveynî, *Telhîs*, I/171.; Gazâlî, *Mustasfâ*, I/94.; Râzî, *Mahsûl*, I/25.; Âmidî, *İhkâm*, I/186.

¹⁹¹ Şîrâzî, *Şerhu'l-Luma'*, I/107.

¹⁹² Cüveynî, *Telhîs*, I/171.

¹⁹³ Cüveynî, *Telhîs*, I/173.

¹⁹⁴ Âmidî, *İhkâm*, I/186.; A. Buhârî, I/530.; Merdâvî, *Tahbîr*, III/1082.; İbn Muflih, *Usûl*, I/253.; Futûhî, I/465.; Zerkeşi, *el-Mensûr fi'l-Kavâ'id*, Thk: Teyyîr Fâik Ahmed Mahmûd, Vezâretu'l-Evkâf ve's-Şu'ûni'l-İslâmiyye, 2. bs., Kuveyt, h/1405, II/304.

¹⁹⁵ Merdâvî, *Tahbîr*, III/1085.; İbn Muflih, *Usûl*, I/253.; Futûhî, I/465.

¹⁹⁶ A. Buhârî, I/531.

Kimi âlimler de ibadet ve muamelat ayırımı yapmaksızın, "ister ibadet isterse muamelat olsun yapılan işlerin şeriata uygun olması"¹⁹⁷ biçiminde tanımlamışlardır.

Her iki ekolün tanımları arasındaki farkı şu örnekle tespit etmek mümkündür. Mesela abdestli olduğunu zannederek namaz kılan bir kimsenin namazı, mütekellimin usulcülerine göre sahihtir. Çünkü o kimse bu hareketiyle emre muvafakat etmiştir.¹⁹⁸ Görülüyor ki mütekellimin âlimleri o kişinin zannını esas alıyorlar. Fukahaya göre ise o kimsenin namazı sahih değildir.¹⁹⁹ Onlar da kişinin zannına değil, yapılan eylemin bizzat kendisini dikkate alıyorlar.²⁰⁰ Ali Cuma, her iki görüşe göre de kişi namazı iade etmek durumunda olduğundan buradaki ihtilafın lafzî olduğunu ve meselenin adlandırmayla ilgili olduğunu söylemektedir.²⁰¹

2- *Fesat*: Sözlükte bozulmak, bozuk olmak, kötü olmak anlamlarına gelen fesad, bir usul terimi olarak genelde sıhhat-fesad-butlan üçlüsü içerisinde yer alan ve bir ibadetin ya da hukukî bir işlemin geçerliliği ile ilgili bir kategoriye işaret eden bir kavramdır. Bu kategoriye konu olan ibadet veya hukuki işlemin niteliğine ise "fâsid" denmektedir.

Usul bilginleri, ibadetlerde fesad ile butlanın aynı şeyler olduğu konusunda görüş birliği içindedirler. Bu anlamda her ikisi de yapılan ibadetin -ister bir rüknün, isterse bir şartın eksikliğinden kaynaklanmış olsun- Şariin emrine aykırı bir halde olmasını ifade ederler. Bir ibadetin batıl veya fasid olması aynı anlama gelir.²⁰²

Şafiîlerin de dâhil olduğu cumhura göre fesatla butlan aynı şeyler olup, sıhhatin karşılığında kullanılır. Sıhhat, yapılan ibadet ve muamelenin şer'a/hukuka uygun olması ise, fesad ve butlan da bunların aykırı olması durumudur.

---

¹⁹⁷ Merdâvî, *Tahbîr*, III/1086.

¹⁹⁸ Cuma, *Hukm*, s. 67.

¹⁹⁹ Cuma, *Hukm*, s. 67.

²⁰⁰ Gazâlî, *Mustasfâ*, I/94.; Âmidî, *İhkâm*, I/186.; A. Buhârî, I/530.; Futûhî, I/465.; Merdâvî, *Tahbîr*, III/1083.; Apaydın, *Hükümsüzlük*, s. 53.; Hikemî, s. 42-43.

²⁰¹ Cuma, *Hukm*, s. 67.

²⁰² Senhûrî, Abdurrezzâk, *Masâdiru'l-Hak fi'l-Fıkhî'l-İslâmî*, Dâru'l-Fikr, byy., 1954, IV/150.; Şaban, Zekiyyüddîn, *Usûl*, Camiatu Karyûnis, 5. bs., Bingâzî, 1989, s. 257.; Abdulber, *Hukm*, s. 46.

Az önce de ifade edildiği gibi Hanefilere göre sahih, aslı ve vasfı itibariyle meşru; fasid ise, sadece aslı itibariyle meşru, ama vasfı itibariyle meşru olmayan şeydir.²⁰³ Daha açık ifade etmek gerekirse, fasid, kendi zatında meşru, fakat genel olarak kendisinden ayrılması tasavvur olunabilen gayri meşru bir niteliğin, kendisiyle birlikte bulunması sebebiyle bir bakımdan eksik olan muamele²⁰⁴ şeklinde ifade edilebilir. Hanefiler, vasıf itibariyle yasaklanan şeyin asıl itibariyle yasaklanmasını gerektirmeyeceği yönündeki ilkesine binaen sahih ile batıl arasında bir "ara mertebe" oluşturmuşlardır²⁰⁵ ki o da fasiddir. Mustafa Zerkâ, Hanefilerin bu şekildeki fesat tanımlarının, sadece fesatlığın sebebinin²⁰⁶ ortaya koyucu nitelikte olduğu gerekçesiyle açık ve net olmadığını söylemekte ve şöyle bir tanım sunmaktadır: "Fesat, kendi hukuki nizamına aykırı bir akdin tamamlayıcı tali bir unsurunda, akdi feshedilebilir kılan bir ihlalin varlığıdır."²⁰⁷ Zerkâ'nın bu tespitine katılıyoruz. Çünkü bu tanım akitlerdeki fonksiyonu göz önüne alındığında fesat kavramının mahiyetini daha net hale getirmektedir. Şöyle ki; bu tanımda, "hukuk nizamına aykırılık" ifadesiyle fesatlığın sebebine işaret edilmektedir. Diğer yandan, "feshedilebilir" ifadesiyle fesatlığın akit üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Bir başka husus da, yine "feshedilebilir" ifadesinin yapılan akdin kurulmuş olduğunu göstermesidir. Zira kurulmamış bir akdin feshinden söz edilemez.²⁰⁸

Örneğin faizli muameleler böyledir. Çünkü bu tip muameleler aslen helal olan birer alış-veriştir. Ancak, akdin konusu olan bedellerden birisindeki karşılıksız fazlalık, bu alış-verişin mahiyetinden olmayan ve sonradan eklenen bir unsurdur. Söz konusu bu unsur caiz olmadığı için akde bir fesad unsuru olarak girmiştir. Bu tür muameleler, bir akdin geçerli olması için gerekli olan temel şartları esas itibariyle taşıdığından,

---

²⁰³ Bk. A. Buhârî, I/531.; İsnevî, *Temhîd*, s. 59.; Karaman, Hayrettin, *Mukayeseli İslam Hukuku*, Nesil Yay., İstanbul, 1991, II/261.

²⁰⁴ Semerkandî, *Mizan*, I/142.

²⁰⁵ Apaydın, *Hükümsüzlük*, s. 100.

²⁰⁶ Fasit akdin sebepleri konusunda geniş bilgi için bk. Apaydın, *Hükümsüzlük*, s. 133.

²⁰⁷ Zerkâ, Mustafa, *el-Medhalu'l-Fıkhiyyu'l-Âm*, Matbaatu Tarbîn, 10. bs., Dimaşk, 1968, II/687.

²⁰⁸ Zerkâ, *Medhal*, II/687-688.

akdin temelinde bir sorun yoktur. Fakat akde dışarıdan katılan vasıfta sakatlık mevcuttur. İşte Hanefiler, akdin temel unsurlarından olmayan bu vasıf yüzünden akdi tamamen geçersiz saymamışlar ve hukuki sonuçlar bağlamışlardır. Ancak bu muamelenin günah olduğunu da kabul etmişlerdir.

3- *Butlan*: Sözlükte, boş, geçersiz anlamına gelen butlan da yine sıhhat ve fesâd terimleri gibi, bir ibadet ya da muamelenin (hukuki işlemin) geçerliliği ile alakalıdır. Buna göre bir hükümsüzlük kategorisi olarak butlan, yapılan bir ibadetin geçerli (sahih) olması için gereken temel şartlardaki bir eksiklik sebebiyle geçersiz olması demektir. Buradaki geçersizlik, o ibadetin hiç yapılmamış olmasını ifade eder.

Muamelatta ise butlan, yapılan işlemin tamamen geçersiz olması ve hiç bir hukuki sonuç doğurmamasını ifade eder. Böyle bir durumda o muamele adeta hiç yapılmamış gibidir. Hukuk düzeni ona itibar etmez. Buna göre butlan modern hukuktaki hükümsüzlük kategorilerinden, yokluk, mutlak butlan ve butlan kavramlarına tekabül etmektedir.

İslam hukuk doktrininde fesadla ilgili hususlar, Şafiîlere göre butlan için de geçerli sayılmıştır. Yani bir akit ya sahihtir ya da batıldır. Her batıl olan şey de fasiddir.²⁰⁹ Dolayısıyla sıhhat ile fesad arasında üçüncü bir kategori yoktur. Ancak, Hanefi hukukçuları fesatla butlanı aynı anlamda kabul etmezler. Onlara göre butlan, bir muamelenin olmazsa olmaz şartlarındaki bir eksiklik sebebiyle, yani aslı itibariyle geçersiz olması, hukukun ona bir sonuç bağlamaması demektir. Fesâd ise, muamelenin aslı itibariyle değil, vasfı itibariyle geçersiz sayılması demektir. Bu durumda fasid bir muamele, her ne kadar hukuki açıdan bazı aykırılıklar taşısa da, bir başka ifadeyle dinî (uhrevî) yönden yapılan işlem geçersiz olup ceza (günah) terettüp etse de hukuki sonuçlarını doğrurur.

YORUM:

---

²⁰⁹ Gazâlî, *Mustasfâ*, I/94.

Butlanda da fesatta da hukuki sonuçlar vardır. Bir olay cereyan ettiğinde tabii ki, bazı hukuki sonuçlar doğar. Butlanda bir fiil işlendiği tarihten veya akit yapıldığı tarihten itibaren yok sayılarak o konuda yapılan bu fiillere hükümler yüklenir. Fesat olayında ise akit, fesih tarihinden evvel geçen süreçte sahih sayılır. Bu yöntem ibadette de aynıyle geçerli olabilir. Mesela abdestsiz namaz kılmak batıldır; fasit değildir. Ama abdestin namazda bozulması kişinin kendi iradesine bağlı olmadığından butlana sebep değildir. Bozulduğunun farkına vardığı anda kişi gidip abdest alır ve namazını kaldığı yerden devam ederek tamamlar. Eğer farkına varmaz da selam verir ve namazdan çıkarsa onun namazı tamam sayılır ve artık namazın iade edilmesi gerekmez. Ama abdesti namaza başlamadan bozulmuşsa iade eder. Bu konuda inşaatçılıktan da bir örnek verebiliriz. Mesela bir inşaatta fesat varsa feshe kadar yapılan işler muteber sayılır; fakat inşaatçı inşaatına fesihden sonra devam edemez. Mesela başkasının arsasında plana göre yapılan bir inşaat batıl değil, fasittir. Ama yolun ortasında yapılan bir inşaat ise batıldır. Başkasının arsasına inşaat yapan kişi, binanın arsa sahibinin yararına olan kısmının bedelini istihkak eder, yolun ortasında yapılan inşaatta ise kişi tam tersine binayı yıkmakla mükellef tutulur. Çünkü o binanın oraya yapılması batıl bir iştir. Birincisinde ise binanın yapılması meşrudur, fakat oraya yapılması bunu fasit hale getirmiştir. Zira arsa sahibinin hakkı korunmaktadır ve korunması gerekir.

Hanefilerin bu şekildeki yaklaşımını dikkate alan malikiler nehyin fesada delalet ettiğini Kabul etmelerine rağmen "Murâ`âtu'l-Hilâf" ilkesini işleterek fasit bir nikâh akdi normalde feshedilmesi gerekirken, hukukî sonuçlarını doğurabileceğini Kabul etmişlerdir.

Özetleyecek olursak, bu üç kavramdan birincisi (sıhhat) yapılan işlemlerin geçerliliği, şer'a/hukuka uygunluğunu, fesat ve butlan ise, yapılan işlemlerin hukuken geçersizliğini ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle bu iki kavram, kanun koyucunun (Şari), koyduğu emir ve

yasaklara aykırı olarak yapılan işlemlere karşılık birer yaptırımdan ibarettir.²¹⁰

İmam Şafîî'nin bu konudaki kanaatini kendi eserlerinde net olarak göremiyoruz. Bu yüzden olsa gerek ki, kaynaklarda ondan yapılan nakiller de bir fikir birliği yoktur. Genelde Şafîî usulcüler, İbn Berhân (ö. 518/1124)'ın, söz konusu ayrımı Şafîî'nin de kabul ettiğini ifade etmektedirler.²¹¹ Tespitimize göre İbn Berhân'ın kendisi bu görüşü Şafîî'ye nispet etmemekte, nispette bulunanlardan söz etmektedir. Nitekim kendisi de Şafîî'nin bu ayrımı yapmadığını savunmaktadır. İbn Berhân'ın ifadesi şöyledir:

“Şafîî'den nakledildiğine göre, eğer bir şey aynından dolayı yasaklanmışsa, yasak o şeyin fesadına delalet eder. Aynın dışında harici bir vasıftan dolayı yasaklanmış ise fesada delalet etmez. Şafîî'den bu yönde (sahih) bir bilgi sabit olmamıştır. Tam aksine ondan sahîh olarak gelen bilgi, nehiy, herhangi bir fiile yönelik varid olduğunda, ayırım yapılmaksızın, o fiilin meşruiyet dairesinin dışında olduğuna delalet ettiği şeklindedir.”²¹²

YORUM:

Nehyedilen bir şey, eğer uygulamaya konulup yapılmış olursa, bu iş aktin sıhatini bozmaz; yalnız yapılan bu fiilin bedeli ödenir. Biz buna sahîh diyoruz. Akit feshedildiği zamaz bu fesih, akti sona erdiriyorsa buna fesat diyoruz. Eğer akit baştan sahîh sayılmıyorsa buna da butlan diyoruz. Sahîh, fasit ve batılın ne zaman olacağı hususu ise yere zamana, şartlara ve hatta kişilere bağlı olarak değişebilir. İşte içtihatteki ihtilaflar ve farklılıklar zaten buradan doğmaktadır. İşte farklı mezhepler, farklı görüşler ve sosyal hayattaki farklı yerel yönetimler hep bu sebeple oluşurlar.

²¹⁰ Dureynî, Fethî, *Buhûsun Mukârene fi'l-Fıkhi'l-İslâmî ve Usûlih*, Muessesetur'-Risâle, Beyrut, 1994, I/185.

²¹¹ Bk. İsnevî, *et-Temhîd*, s. 293.; İbn İmâmilkâmiliyye, *Teysîru'l-Vusûl*, III/233.; Krş.: İbnu'l-Lehhâm, *el-Kavâ'id*, s. 192.

²¹² İbn Berhân, *el-Vusul ile'l-Usul*, I/187-195.

SONUÇ

Fıkıh usulü ilmini ilk tedvin eden ve aynı zamanda bir fikhî mezhebin kurucusu olan İmam Şafî'nin yasak (nehiy) konusundaki yaklaşım tarzını genel hatlarıyla sunmaya çalıştık. Bunu yaparken temel hareket noktamız onun er-Risale'si oldu. Belki daha derin inceleme ve araştırmaları gerektiren bu konuyla ilgili olarak, bir tebliğ çerçevesinde dile getirebileceğimiz noktalar üzerinde durmaya çalıştık. Bu çalışmamızda ulaştığımız bazı noktaları şöyle özetleyebiliriz.

1- Her şeyden önce İmam Şafî usul ilminin hemen bütün konularında olduğu gibi, dinî hükümlerin temelini oluşturan emir ve yasaklar konusunda da Kur'an-ı Kerim ve Sünnet-i Seniyye'nin birlikteliğine ve bütünlüğüne ısrarla vurgu yapmaktadır. İslam dininin son ve evrensel niteliği göz önüne alındığında bunun nederece önemli olduğu daha anlaşılacaktır. Özellikle zamanımızda Kur'an ile Sünnet arasını ayırma yönündeki çabalara bakıldığında, bu bütünlüğün korunmasına ne kadar ihtiyaç duyduğumuzu görebiliriz.

YORUM:

Burada bu konuda ilk söylenmesi gereken şey, Kuran'ın ilahi bir ürün, sünnetin ise beşeri bir ürün olduğunu ifade etmek olmalıdır. Böylece sünnetin bugün aynı Kur'an gibi olduğunu söyleyip uygulamada bunları bir tutmak, farklı şeyleri bir ve aynı kabul etmek olur ki, bu bir haksızlıktır. Kuran ilahi bir kitaptır. O sebeple Kuran bize hergün sanki güneşin ısı ve ışık gönderdiği gibi mana ve mefhum ilham etmekte, sanki yeniden nazil olmaktadır. Sünnet ise böyle değildir; onun tarihi bir yönü vardır. Sünnet bizim Kur'anı anlamada en büyük yardımcımızdan birisidir. Biz sünnetten her zaman faydalanırız; fakat sadece sünnet çağımızın sorunlarını çözemez. Onun için Kuran asıl sünnet ise yardımcıdır. Çünkü Kuran, Allah'ın bize bugün bir ifadesidir. Zira Allah bize Kuranın manasını bildirmekte ve ilham etmektedir. Böylece bizim sorunlarımızın bir çözüme kavuşması meselesinde Allah bize Kuran ile yardım etmektedir.

2- Şafî'ye göre nehiyler konusunda da zahirle nass arasında bir ayırım yoktur.

YORUM:

Amelde bir vecibe olmaları bakımından nas ile zahir arasında bir fark yoktur. İctihada devam vecibesi bakımından ise fark vardır. Burada Şafii ayrı iki kelime kullandığına göre bunlarla ayrı iki şey kastetmiş de olabilir. Dikkatle araştırıldığında Şafiinin bu meseleyi belki yeteri kadar açık ifade edememiş olduğu da görülmür. Ancak onun da bizden farklı bir şey düşündüğünü sanmıyoruz.

3- Ona göre, nehiy sigaları delalet ettikleri anlamda birer nasdır ve kesindir.

YORUM:

Emir sigaları veya nehiy sigaları karine yoksa nasdır ve kesindir. Ama karine olup olmadığının tespiti ise icthada bağlıdır. İctihat tamamlanmadan evvel bu zahirdir ve dolayısıyla zannidir diyoruz. Böylece biz Şafii'nin görüşü de böyle olmalıdır, diyoruz.

4- İmâm Şâfiî nehyin delalet ettiği anlamı kesin "tahrîm" olarak nitelemektedir. Sonraki usulcülerin nehyin delaleti konusunda ona yaptıkları nispetlerde en isabet ettikleri hususun bu olduğu söylenebilir. Onun bu yaklaşımının doğal sonucu olarak yasağa konu olan işlemler hem hukuken hem de dinen geçersizdir.

YORUM:

Bilindiği gibi nehiy siğası tahrimi ifade eder. Eğer bu tahrim, yasak olmakla beraber aynı zamanda bir ceza da getirmiş ise artık bu tahrim kazai bir yasak olur ve dolayısıyla devlet eliyle yürütülür. Yok eğer dünyevi bir ceza konmamışsa o takdirde bu sadece dini bir haramlığı ifade ederek günah hükmünü alır ve böylece müeyyidesi dünyevi değil, uhrevi olur. Burada ihtilaf ancak icthad veya yerel icmalarla dünyevi cezaların konulup konulamamayacağı meselesi üzerinde vardır. Müçtehitler çağı aynı zamanda saltanat devri olduğundan, kamu hukuku üzerindeki görüş ve düşünceler tam olarak araştırılıp ifade edilmemiş ve tedvin edilmemiştir diyebiliriz. İşte bundan dolayı da İmam Şaffi, bu hususta bir şey

söylememiş olabilir. Hatta onun belki bu konularda düşünmemiş olma ihtimali de vardır.

5- Şafii, nehiy içeren naslar arasında bütüncül bir bağ kurabilmiştir.

YORUM:

Evet, bu cümlelerin anlamı İmam Şafii'nin koyduğu hükümler arasında bir çelişki yoktur, tam tersine bir uyum ve ahenk vardır, bir bütünlük vardır demek olur. Ayrıca bu mezhep müçtehitlerinin bin seneden fazla bir zamandan beri uygulanabilir bir hukuk oluşturdukları da bunun bir kanıtı olsa gerektir.

6- Yine onun, genel anlamda nasları yorumlamasında olduğu gibi nehiyeler konusunda da metin içi ve metin dışı karineleri gözettiğine şahit oluyoruz.

YORUM:

İmam Şafii, kendi usulünü, mensup olduğu maliki mezhebine göre değil, muhalifi olduğu Hanefi mezhebine dayanarak ve onu eleştirmek suretiyle oluşturmuş olduğunu görüyoruz. Sonra Hanefiler de onun usulünü benimseyerek kendi mezheplerini geliştirmişlerdir. Bu sebepledir ki, iki mezhep arasında aykırılıklar ve farklar olduğu gibi, çok büyük benzerlikler de vardır. Allah her iki mezhep müntesiplerinden de razı olsun, ahirete göçmüş olanlara da rahmet eylesin.

7- Şafii'nin nehiy konusunda dikkatleri çeken en önemli husus, "edep" amaçlı nehiylere muhalefet etmenin kişiyi günahkâr kılacağı tespitidir. Ancak buradaki günahların tahrime delalet eden nehiylere konu olan eylemlerin yapılamasından doğan günahlardan derece bakımından aynı olmayıp daha düşüktür. Sonraki usulcülerin onun, edebe delalet eden emir ve nehiylere muhalefetin masiyet olduğu yorumuna pek bağlı kaldıkları söylenemez.

YORUM:

Edep kelimesinin bu günkü protokol, moda, örf, adet ve geleneğe tekabül ettiğini söyleyebiliriz. Bunlara ters davranışlarda bulunmak edeb

ve adaba muğayir hareket etmek demek olur. Zamanımız açısından eğer bu konulara ait sorunlar varsa bunların bir çözüme kavuşturulması meselesinde Şafii'nin görüşlerinden de yararlanabiliriz.

8- Nehyin fesada delaleti konusunda, sonraki usulcülerin ona yaptıkları nispetlerde sıkıntılar olduğu anlaşılmaktadır.

YORUM:

Nehyin fesadı konusunda Şafinin, bütün sorunları tam olarak çözdüğü söylenemez. Herkesin kendisine göre bir bakış açısı vardır. Ama hiçbir kimse herkesin bakış açısına tüm dem sahip değildir.